

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Лариса Тимченко
Ірина Цєпова

2
КЛАС

ЧАСТИНА
2

інтернет
i
підручник

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

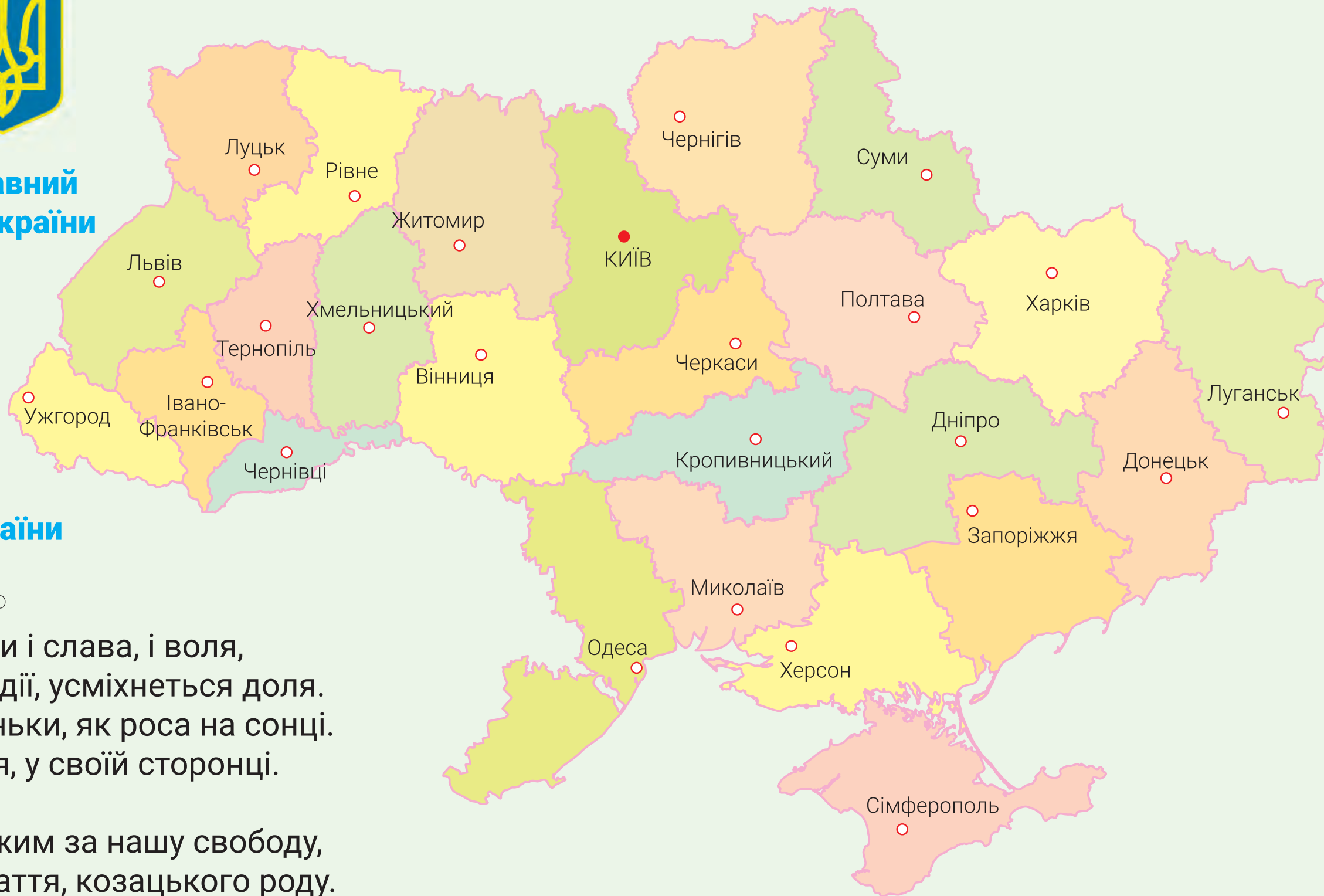

**Державний
Прапор
України**

**Державний
Герб України**

Державний Гімн України

Слова Павла Чубинського
Музика Михайла Вербицького

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Лариса Тимченко
Ірина Цєпова

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 2 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Харків
Видавництво «Ранок»
2019

УДК 811.161.2:028.1(075.2)
Т41

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 28.03.2019 № 407)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Підручник створено відповідно до Типової освітньої програми,
розробленої під керівництвом О. Я. Савченко

Ілюстрації художниці *Н. В. Кридченко*

Тимченко Л. І.

Т41 Українська мова та читання : підруч. для 2 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. / Лариса Тимченко, Ірина Цєпова. — Харків : Вид-во «Ранок», 2019. — 96 с. : іл.

ISBN 978-617-09-5207-3

УДК 811.161.2:028.1(075.2)

Інтернет-підтримка
Електронні матеріали до підручника
розміщено на сайті
interactive.ranok.com.ua

ISBN 978-617-09-5200-4
ISBN 978-617-09-5207-3 (Ч. 2)

© Тимченко Л. І., Цєпова І. В., 2019
© Кридченко Н. В., ілюстрації, 2019
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2019

ЗМІСТ

Розділ 4. Досліджуємо слово

Зима. Зимові свята

Визначаємо лексичне значення слів 5

Визначаємо тематичні групи слів 8

Правильно використовуємо слова в мовленні 11

Чудеса природи

Вчимося розрізняти однозначні і багатозначні слова.....12

Використовуємо в мовленні слова у прямому і переносному значенні....14

Досліджуємо слова, близькі за значенням.....18

Досліджуємо слова, протилежні за значенням 20

Що можуть означати слова?

Слова, що означають предмети 22

Які мультфільми ми любимо

Які слова, що означають предмети, пишуться з великої букви.....24

Слова, що означають дії предметів 26

Ліс узимку

Слова, що означають ознаки предметів 28

Слова, що означають кількість предметів 31

Розділ 5. Досліджуємо речення

У житті всім потрібна дружба

Для чого потрібні речення? Розповідні речення.....34

Питальні речення 36

Складаємо запитання і відповіді на них 38

Спонукальні речення 40

Як весна приходять

Окличні й неокличні речення 44

Складаємо і відновлюємо речення.....47

Складаємо речення за малюнками.....49

Розділ 6. Досліджуємо текст

Що називають текстом 51

Визначаємо тему тексту. Добираємо заголовок 53

Є таке мистецтво — театр

Працюємо з опорними (ключовими) словами 54

Про друзів наших менших

Знаходимо в тексті основну думку 57

Як будується текст 60

Відновлюємо тексти 63

Прекрасне навколо нас

Дізнаємося, якими бувають тексти 65

Відвідуємо музеї

Навчаємося переказувати текст за опорними словами і поданим планом....70

Навчаємося удосконалювати тексти.....74

Навчаємося будувати тексти.....76

Святкуємо Великдень

Навчаємося писати привітання 78

Читаємо фентезі, фантазуємо

Навчаємося писати записки і СМС-повідомлення.....81

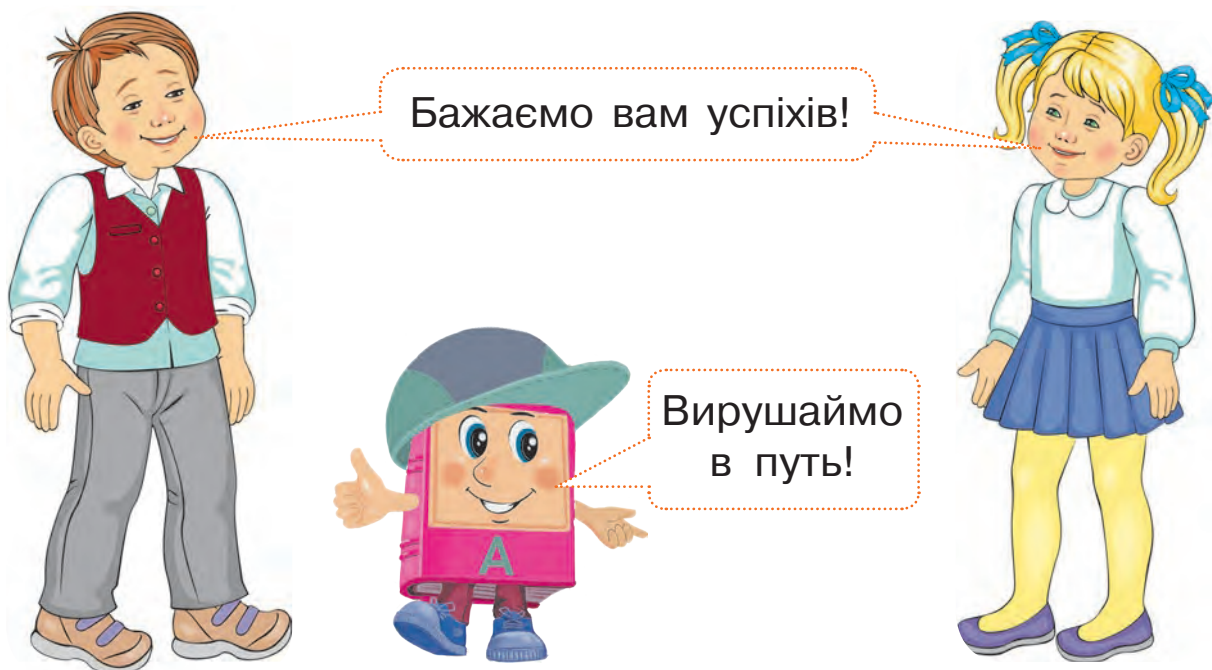
Навчаємося складати загадки.....86

Розділ 7. Що ми дізналися і чого навчилися у 2 класі

Тлумачний словничок.....93

Наші маленькі друзі!

Ви продовжуєте велику подорож до дивовижного світу української мови. Ми помандруємо далі, щоб крок за кроком розкривати її нові таємниці. Захопіть із собою старанність, уважність і кмітливість.

Умовні позначення

— послухай

— прочитай

— розкажи

— спиши

— робота в парі або в групі

РОЗДІЛ 4. Досліджуємо слово

Зима. Зимові свята

Визначаємо лексичне значення слів

- 1 Розглянь малюнок. Запиши, як давня людина назвала предмети, що її оточували.

Слова знадобилися людині, щоб назвати все, що її оточує, і саму себе.

Кожне слово має своє **лексичне значення** — те, що воно називає.

- 2 Визнач і запиши слова за їх лексичним значенням.

1. Перерва в заняттях у навчальних закладах. 2. Навчальне заняття в школі, яке присвячене одному предмету. 3. Неяскравий, погано освітлений, затуманений, невиразний, розпливчастий. 4. Повільно ходити без певної мети і напрямку.

Оленка і Петрик також виконували це завдання. Та з останнім словом у них виникли труднощі.

Оленка вважає,
що це слово
бродіти.

Петрик
запропонував
інше слово —
вештатися.

Учителька порадила дітям перевірити себе за словничком,
що міститься наприкінці підручника.

Чи знаєш ти, що таке словник?

Словник — це книга, з якої можна дізнатися багато цікавого про слова. Люди, які люблять і вивчають свою мову, обов'язково користуються словниками. Існують різні словники. Кожен із них по-своєму розповідає про слово. Наприклад, про лексичне значення слова можна довідатися з **тлумачного словника**. Слова в ньому розташовані за алфавітом. Значення кожного слова описано в **словниковій статті**.

- Чи є в тебе вдома словники? З'ясуй, які саме.
- Поцікався, як вони побудовані.

За допомогою тлумачного словника наприкінці підручника визнач лексичне значення слів **бродити** і **вештатися**. Отже, хто з дітей мав рацію — Оленка чи Петрик?

- 3 Уяви, що твоїм містом/селищем промчалася буря і зірвала всі вивіски з магазинів й установ. Віднови їх і запиши.

**МАГАЗИН, ДЕ ПРОДАЮТЬ
ЦУКЕРКИ, ТОРТИ, ПЕЧИВО.**

**Установа, де зберігаються
книжки для загального
користування.**

**Установа,
де продають
ліки.**

**Навчальний заклад, який здійснює
загальну освіту і виховання молодого
покоління.**

4 Послухай текст, а потім прочитай його.

Новий рік — це початок січня, першого місяця року. Проте здавна в цей зимовий час святкують не лише Новий рік. Січень багатий святами. Головне з них — Різдво, яке відзначають 7 січня.

Давнє слово «Різдво» означає «Народження». У цей день народився Ісус Христос.

Коли настає Різдво, по всій землі у домівках і церквах запалюють свічки, співають пісні про народження у світ Немовляти та про Його Матір.

За Олександром Менєм

5 Прочитай, як святкують Різдво в Україні.

Різдво

Одним з основних українських звичаїв є святкування Різдва. У передріздвяний день — 6 січня — відзначають Святвечір. Головними стравами на Святвечір є кутя й узвар. А ось уже 7 січня, на Різдво, готують різноманітні м'ясні страви.

З давніх-давен саме 7 січня юрба колядників ходила попід хатами, вітаючи господарів з Різдвом. Готувалися до колядування заздалегідь — виготовляли колядницькі обладунки: восьмикутну зірку, маски Кози, Ведмедя тощо. Господарі з нетерпінням чекали колядників і щедро пригощали їх ласощами. Вважалося, чим більше колядників завітає до хати, тим щедрішим для господаря буде новий рік.

Розкажи, як святкують Різдво у твоїй родині.

Визначаємо тематичні групи слів

1 Прочитай групи слів.

1. Бігти, іти, летіти, пливти.

2. Радіти, сумувати, посміхатися, хмуритися.

- Визнач, що є спільного між двома групами слів.
- У чому розбіжність?
- Яка група слів називає рух, а яка — емоції людини?

Групи слів, що пов'язані спільним значенням, називають **тематичними групами**. Наприклад, слова *червоний, зелений, білий, жовтогарячий* поєднуються завдяки тому, що називають колір предметів, а слова *учитель, піаніст, слюсар, письменник* називають професії людей тощо.

2 Обери і випиши слова, які можна об'єднати в тематичну групу «меблі».

Кімната, шафа, стіл, комп'ютер, стілець, крісло, будинок, диван, ліжко, вітальня, картина.

Доповни список іншими словами, що належать до цієї групи.

3 Розглянь зображення. Добери і запиши назви для кожної групи.

— це ...

— це ...

— це ...

— це ...

4 Прочитай текст.

Нахвалявся мороз усіх у лісі поморозити. Холодних вітрів, лютих хурделиць накликав. Завивали вітри, шаленіли хурделиці. Снігом усе замітали. Скрутно, голодно стало птахам і звірам. Навіть білочка й та засмутилася.

Були в неї сякі-такі припаси, та вийшли. А до весни ще далеченько. «Добре їжаків,— думає білочка,— добре борсукові й ведмедеві: позасинали у своїх схованках під снігом і горя не знають. А тут, мабуть, доведеться по чужих лісах поживи шукати». Дострибала вона до узлісся. Аж чує: хтось шурх-шурх, рип-рип! Глянула, а то лісник на лижах пробирається. За плечима в нього тугий мішок, при боці — **верболіз** та осика, у пучечки пов'язані. Підійшов лісник до **крислатого** дуба. Розклав на снігу свої вінички. Це — для зайців. Потім відступив трохи і в простору дуплянку, що висіла на сучку, поклав жолудів, соняшникового насіння, житніх сухарів. Це вже для білочки. Тепер їй не доведеться свою домівку й рідний ліс полишати.

За Галиною Демченко

- Чому птахи і звірі бояться зими?
- Кому з тварин легше за інших зимувати в лісі? Чому?
- Хто допоміг тваринам пережити мороз і люті хурделиці?

1. Чи всі слова в тексті тобі зрозумілі? Визнач за тлумачним словничком, що означає слово **крислатий** (дуб).
2. Розкажи, як ти взимку допомагаєш птахам і звірам.
3. Прочитай текст ще раз. Випиши слова, що належать до таких тематичних груп: «тварини», «рослини» і «пожива».

5 Пограйте в гру «Не повторювати!».

Правила гри:

Учні/учениці по черзі називають слова, що належать до однієї тематичної групи. Повторювати їх не можна. Хто порушить правило або не зможе дібрати відповідне слово, вибуває із гри. Перемагає той, хто назве слово останнім.

Теми для гри:

«Погода», «Театр», «Школа», «Герої казок», «Міста».

Оберіть тему або запропонуйте свою і розпочинайте гру.

Якщо гра сподобалась, запропонуй її своїм рідним.

Свято Маланки відзначають 13 січня, його ще називають **Щедрим вечором**, або **Щедрою кутею**. **Святом Василя** називають **Старий Новий рік** і відзначають його 14 січня. На відміну від Святого вечора, під час Щедрої вечері накривають багатий стіл, де переважають страви з м'яса. А з настанням сутінок по селу ходять ватаги ряджених щедрувальників з музиками.

Водохреща — це останнє різдвяно-новорічне свято. Відзначається воно 19 січня. Здавна існує традиція святити цього дня воду. Вважається, що водохрещенська вода має лікувальні властивості.

Правильно використовуємо слова в мовленні

- 1 Спиши речення, вставляючи слова, що підходять за змістом.
1. Перед учнями виступили з концертом студенти ... училища. — Даринка має ... слух. (*Музикальний, музичний.*)
  2. Самохідна машина з ковшем для розробки, переміщення ґрунтів, різних сипких матеріалів називається ... . — На ... в метро було дуже багато людей. (*Екскаватор, ескалатор.*)

В українській мові є слова, схожі за своїм звучанням, але різні за лексичним значенням. Такі слова зазвичай плутають, уживаючи одне замість іншого.

- 2 Обери той варіант, з яким ти впораєшся. Склади два речення зі словами, схожими за звучанням. Запиши їх.
1. Сусідній — сусідський.
  2. Освічений — освітлений.
  3. Гривна — гривня.
- 3 Пограйте в гру «Редактор». Знайдіть речення, які треба відредагувати. Виправте і запишіть їх. Перевірте себе за тлумачним словником.
1. Громадяни України називають свої гроші гривнами.
  2. Лікар призначив бабусі ефективні ліки.
  3. Нещодавно в нашому районі відкрилася музикальна школа.
  4. Кватирка у Петрика була невеличка: усього дві кімнати.

Чудеса природи

Вчимося розрізняти однозначні і багатозначні слова

1 Прочитай уривки з віршів.

— Тепер мені **Землю** цікаво вивчати,
І виникли в мене питання свої.

Про нашу планету я все хочу знати,
Відкрийте, будь ласка, секрети її.

Надія Красоткіна

Відшуміли поза гаєм
Щедрим колосом поля.
Називається врожаєм те,
Що родить нам **земля**.

Тамара Коломієць

Визнач, що називає виділене слово в першому уривку.
А в другому?

Багато слів в українській мові мають не одне, а декілька пов'язаних одне з одним значень. Якщо у слова два або більше значень, воно називається **багатозначним**. Слова, що мають тільки одне значення, називаються **однозначними**.

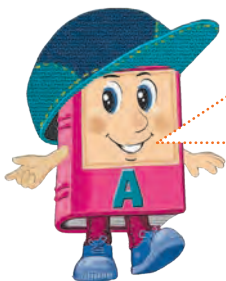
2 Розглянь малюнки.

Скільки значень має слово **гребінь**? Спробуй пояснити, як різні значення цього слова пов'язані між собою.

З кожним значенням слова **гребінь** усно склади речення.

Значення багатозначних слів описуються в одній **словниковій статті**. Кожне нове значення нумерується. Тому легко порахувати, скільки значень має слово.

3 Прочитай текст.

В Україні багато місць, які вражають своєю красою.

Таким є казковий тунель над кілометровим відрізком залізниці, що з'єднує селища Клевань і Оржів на Волині. Його утворила природа — зарості дерев і кущів міцно сплелися між собою. Тричі на добу тут курсує потяг, який хоч і ламає гілки дерев, але зберігає аорчну форму тунелю.

Одним із найзагадковіших місць України є Кам'яне село.

За легендою, тут було звичайне село, куди одного разу прийшов старець. Він просив у місцевих жителів трохи хліба і води, але всі його проганяли. Тоді старець, який насправді був Богом, розгнівався і перетворив село на камені. Розташування каменів дійсно нагадує вулиці: тут є свої «будинки», «церква», «школа» тощо.

Шипіт — один із найкрасивіших водоспадів України, що розташований біля підніжжя гори Гемба в глибокій ущелині річки Пилипець. Струмені води спадають мальовничими каскадами із 14-метрової висоти.

Випиши з тексту п'ять слів, що мають декілька значень.

Використовуємо в мовленні слова у прямому і переносному значенні

- 1 Прочитай уривки з віршів. Визнач значення виділеного слова в цих рядках.

Після бурі Чорне **море**
Тихе, лагідне, прозоре...

Анатолій Качан

А комбайни, немов пароплави,
Серед **моря** пшениці плывуть.

Зінаїда Бебешко

1. Поясни, чому ниви пшениці називають **морем**.
2. За допомогою тлумачного словничка визнач інші значення слова **море**.
3. Наведи приклади сполучень слів, у яких слово **море** має значення «велика кількість чогось». Запиши їх.

Перше значення багатозначного слова завжди **пряме**. Це назва конкретного предмета, дії, ознаки. Наприклад, *золота* каблучка — каблучка із золота. Інші його значення — **переносні**. Назви переносяться з одного предмета на інший: *золота* осінь, *золоті* руки тощо. **Переносного значення** слово набуває в мовленні.

- 2 Розглянь малюнки.

1. Визнач, у якому випадку слово **гора** вживається в переносному значенні.
2. Склади і запиши речення з прямим і переносним значенням слова **гора**.

- 3 Прочитай уривок із вірша. Визнач, у якому значенні, прямому чи переносному, вживається виділене слово.

Зірка не спить
у моєму вікні.
Зірці — не спиться.
Не спиться й мені.
Що я для неї?
А бачиш, зі мною
зірка сумує
теж за весною...

Анатолій Костецький

- 4 Склади речення, у яких слово **зірка** вжите в переносному значенні. Скористайся зображеннями-підказками.

- 5 Розглянь малюнки. Напиши, що зображено на кожному з них.

Підкресли слово, ужите в переносному значенні.

- 6 Підготуйся до виразного читання вірша Анатолія Костецького: знайди місця пауз, визнач ключові слова. Прочитай вірш.

Веселий сніг

Цей сніг — як сміх,
такий веселий,
гілки деревам лоскотав,
будив веселощами села
і сипав сміхом на міста.
А снігурам,
сумним спочатку,
такого сніг наговорив,
що й їм
схотілось на санчатах
промчати
з білої гори!

- Які слова автор ужив у переносному значенні?
- Для чого йому це знадобилося? Поясни свою думку.

Випиши їх разом зі словами, з якими вони сполучаються. Підкресли слова, ужиті в переносному значенні.

Зразок: сніг веселий, сніг лоскотав гілки.

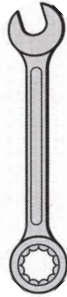
- 7 Розташуй сполучення слів з прямим і переносним значенням у два стовпчики.

Стиглий плід — плід праці, віє вітер — віє собака,
солодкий мед — солодкий сон, шовкова хустка — шовкова трава.

Зі сполученням слів із переносним значенням склади і запиши речення.

8 Розглянь зображення. Назви їх. Які значення має слово ключ?

Як ти вважаєш, це одне слово з різними значеннями чи різні слова?

Учні по-різному відповіли на це запитання.

Я вважаю, що це різні значення багатозначного слова.

А, на мою думку, це різні слова.

Хто ж із дітей має рацію?

Дай відповідь на запитання, скориставшись тлумачним словничком.

В українській мові є слова, які вимовляються і пишуться однаково, але називають зовсім різне: їхні значення не пов'язані між собою. Такі слова пізніше ти називатимеш **омонімами**.

Досліджуємо слова, близькі за значенням

1 Прочитай текст.

До класу заходить учитель. Він досвідчений педагог, викладає багато років. Того, хто навчає, можна назвати кількома словами. Це вчитель, викладач, педагог.

Як ви вважаєте, ці слова однакові за своїм значенням?

Виявляється, що не зовсім.

Учитель — від слова «вчити»: він навчає, викладає в школі.

Викладач — від слова «викладати», він викладає, передає свої знання іншим. Ці інші — студенти. Викладачами називають вчителів інститутів, університетів.

Педагог із грецької — «вихователь». Отже, це людина, яка навчає і виховує.

За Аллою Коваль

Випиши з тексту слова, що є близькими за своїм значенням.

В українській мові є слова, однакові або близькі за своїм лексичним значенням. Наприклад, *азбука — абетка — алфавіт, сміливий — відважний, бігти — мчати*. Пізніше ти називатимеш їх **синонімами**.

2 Добери і запиши пари близьких за значенням слів, скориставшись довідкою.

Скаржитися, добре, жара, воїн, мчатися, холод, заметіль.

Слова для довідки: хуртовина, нестися, відмінно, спека, боєць, мороз, нарікати.

3 Обери слово, що відповідає змісту речення. Запиши речення.

1. На арену вийшли клоуни, і глядачі гучно (*засміялися, зареготали, захихикали*).
2. Спортсмени (*йшли, крокували, шкандибали*) під звуки маршу.
3. Через усе небо (*розляглася, розкинулася, простяглася*) різнобарвна веселка.
4. Учні початкових класів (*прийшли, прибули, примчали*) на районні змагання.

4 Скориставшись довідкою, поєднай слова, близькі за значенням, з їхнім тлумаченням.

1. Повільно і важко або невміло переставляти ноги — ... .
2. Повільно йти — ... .
3. Іти повільно, стомлено, насилу пересуваючи ноги — ... .
4. Іти, пересуватися кроком — ... .
5. Ступаючи ногами, пересуватися, рухатися — ... .
6. Переміщатися в певному напрямку — ... .

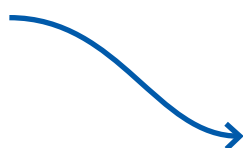
Слова для довідки: іти, плестися, прямувати, дибати, крокувати, брести.

Порівняй результати своєї роботи з результатами сусіда/сусідки по парті. Якщо є розбіжності, з'ясуйте, у кого правильно.

5 Знайди відповідність між висловом і близьким йому за значенням словом. Запиши їх парами.

плутатися під ногами
 брати ноги на плечі
 бити байдики
 набрати води в рот
 викинути з голови

замовкнути
 забути
 заважати
 лінуватися
 тікати

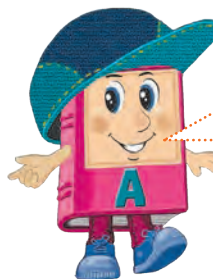

Досліджуємо слова, протилежні за значенням

- 1 Прочитай уривок із вірша Оксани Сенатович. Знайди пари слів із протилежним значенням. Випиши їх.

Веселий сніг

Падав сніг,
Падав сніг —
Для усіх, усіх, усіх,
І дорослих, і малих,
І веселих, і сумних.

В українській мові є слова, що мають протилежні значення. Наприклад, *чорний* — *білий*, *радіти* — *сумувати*, *темрява* — *світло*. Пізніше ти називатимеш їх **антонімами**.

Якщо вірш тобі сподобався, вивчи його напам'ять. Розкажи в класі. Оціни своє читання.

- 2 Прочитай текст. Знайди в ньому слова з протилежним значенням. Випиши їх парами.

День і Ніч

Казка

Одного разу зустрілися День і Ніч. А День і каже:
— Ось тебе звать Ніч та й Ніч. А мене сьогодні звали Середа, вчора — Вівторок, а позавчора — Понеділок. Завтра будуть звати Четвер, а післязавтра — П'ятниця, потім — Субота, Неділя.

Усміхнулася Ніч і відповіла:

— Не хвались, друже. Хіба не знаєш, що без мене і тебе не було б?

Замислився День і більше нічого не сказав.

За Михайлом Малишевським

Розіграйте розмову Дня і Ночі за особами.

- 3 Добери до поданих слів протилежні за значенням слова. Запиши їх.

Низький — ..., злий — ..., гарячий — ..., багато — ..., весна — ..., похмурий — ..., лаяти — ..., починати — ..., щедрий — ..., гучний — ... .

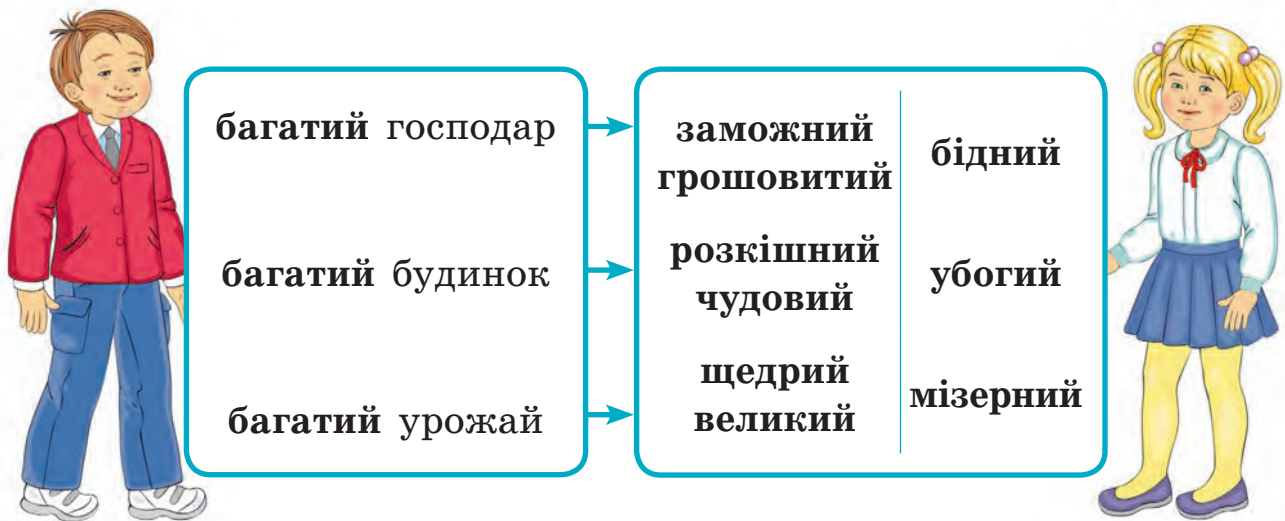
Зразок: низький — високий.

- 4 Обери з довідки відповідні слова. Запиши прислів'я. Підкресли протилежні за значенням слова.

1. Нових друзів наживай, а ... не забувай. 2. Чим нива чорніша, тим ... хлібець. 3. Праця людину годує, а ... марнує. 4. З поганої трави не буде ... сіна. 5. Ластівка день починає, а соловей ... .

Слова для довідки: лінь, біліший, доброго, кінчає, старих.

- 5 Оленка і Петрик вирішили показати, що вони дізналися про лексичне значення на прикладі слова **багатий**. Чи зможеш ти прочитати їхню «розповідь»? Спробуй це зробити разом із сусідом/сусідкою по парті.

багатий господар	→	заможний	бідний
багатий будинок	→	грошовитий	
		розкішний	убогий
		чудовий	
		щедрий	мізерний
багатий урожай	→	великий	

Складіть свою «розповідь» про лексичне значення слова, використовуючи інший приклад.

Що можуть означати слова?

Слова, що означають предмети

- 1 Прочитай загадки. Запиши відгадки. Скористайся зображеннями-підказками.

1. Колючий клубочок прибіг у садочок. 2. Сірий, та не вовк, довговухий, та не заєць, з копитами, та не кінь. 3. Маленький хлопчик у сірій свитинці по дворах стрибає, крихти збирає. 4. Сидить у куточку і тче сорочку.

1. Запиши питання, яке можна поставити до всіх цих слів.
2. Наведи інші приклади слів, що відповідають на питання *хто?*

- 2 Розподіли слова на три групи. У першу запиши слова, що називають рослини, у другу — слова, що називають речі та предмети, у третю — слова, що називають явища природи.

Квасоля, спідниця, олівець, стілець, дощ, буря, хурделиця, веселка, книжка, мальва, верба, любисток.

Запиши питання, на які відповідають слова кожної групи. Наведи ще приклади слів, що відповідають на питання *що?*

Слова, що відповідають на питання *хто?* або *що?*, **означають предмети**. Наприклад, (*хто?*) *вовк, слюсар, дитина, кіт*; (*що?*) *барвінок, пальто, смуток, сніг*.

3 Прочитай виразно вірш Надії Кір'ян.

Зимові слова

Зимове слово — сніг,
Зимове слово — білий
З'єднались, і навкруг
Сніжинки полетіли.
Зимове слово — лід,
І ковзанка, і шуба,
Зимове слово — піч,
Пальто, мороз і груба.
І лижі, й ковзани,
І теплі рукавички.
Зимові є пташки —
Це снігурі й синички.
А в нашім класі є
Зимові дві Оксани,
Бо в їхніх іменах
Від нас сховались... сани.

Випиши з вірша «зимові» слова, що означають предмети, у дві групи: ті, що відповідають на питання *що?* — у першу, а ті, що відповідають на питання *хто?* — у другу групу.

4 Продовж речення: замість крапок запиши слова, що підходять за змістом.

Для мами й тата я (хто?) ... .
Для бабусі й дідуся я (хто?) ... .
Для сестрички і братика я (хто?) ... .
Для учителя/вчительки я (хто?) ... .
Для однокласників я (хто?) ... .
Для касира у супермаркеті я (хто?) ... .

Коли Оленка і Петрик порівняли свої роботи, виявилось, що є розбіжності. Поясни, які саме і чому вони виникли.

Які мультфільми ми любимо

Які слова, що означають предмети, пишуться з великої букви

1 Порівняй слова в першому і другому стовпчиках таблиці:

хлопчик	Олексій, Антон, Богдан, Іван, Роман
дівчинка	Олена, Дарина, Тетяна, Іванна, Ольга
письменник	Олесь Гончар, Олег Буцень, Володимир Верховень
тварина	Рябко, Маркіз, Зірка, Квітка, Бровко
місто	Харків, Суми, Донецьк, Львів, Київ
державна	Україна, Польща, Чехія, Китай, Індія

- Що називають слова в першому стовпчику? Що — у другому?
- А що вони всі означають?
- На які питання відповідають?

Слова, що означають предмети і відповідають на питання *хто?* або *що?*, можуть бути **загальною назвою** однорідних предметів: *державна, місто, тварина* тощо. А можуть називати предмет **власним** ім'ям: *Україна, Харків, Бровко* тощо. За цією ознакою вони поділяються на **власні** і **загальні назви**. Власні назви пишуться з **великої букви**.

Як ти вважаєш, чого більше в українській мові — власних чи загальних назв? Спробуй обговорити це запитання з однокласником/однокласницею.

2 Чи знаєш ти історію свого прізвища? Якщо ні, довідайся про це у дорослих або спробуй разом із батьками знайти інформацію в Інтернеті.

Розкажи в класі про походження свого прізвища. Послухай розповіді своїх однокласників/однокласниць.

3 Запиши відповіді на запитання за зразком.

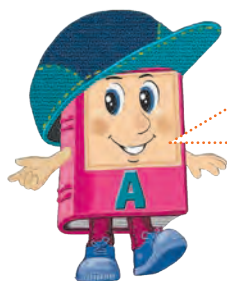
1. Яке місто є столицею України?
2. Прут і Дністер — міста чи річки України?
3. Коли в Україні відзначають Різдво Христове?
4. Яка річка є найбільшою в Україні?

Зразок. Столицею Білорусії є місто Мінськ.

4 Наведи приклади власних назв. Розподіли їх на такі групи:

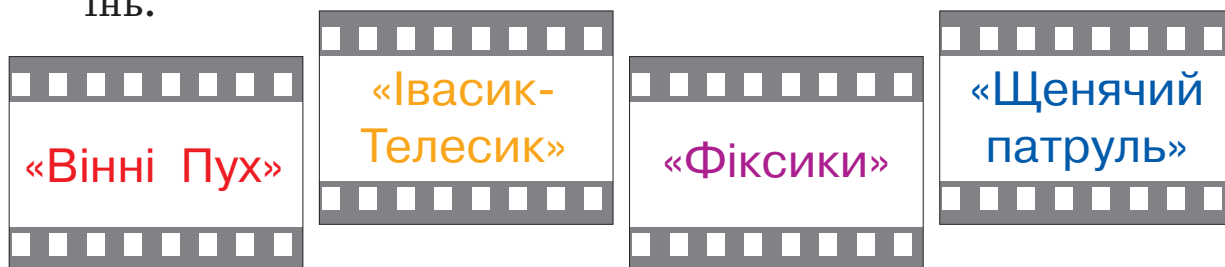
Прізвища, імена, по батькові
Клички тварин
Географічні назви
Казкові персонажі

Зразок. Клички тварин — корова Мурка, коза Зойка, кіт Матроскін.

Назви творів, фільмів, газет, журналів пишуться з великої букви і беруться в лапки. Наприклад, журнал «Барвінок», мультфільм «Тачки».

5 Прочитай назви мультфільмів. Запиши імена героїв/героїнь.

Який із мультфільмів твій найулюбленіший? Розкажи чому.

Намалюй кадр із цього мультфільму.

Слова, що означають дії предметів

1 Розглянь зображення. Що роблять діти?

Що означають ці слова — предмети, ознаки предметів чи їхні дії?

2 До слів першого стовпчика, які відповідають на питання *хто?*, добери і запиши слова, що відповідають на питання *що робить?*.

хто?

співак

пілот

кухар

лікар

що робить?

співає

...

...

...

Слова *співає*, *літає* тощо **означають дії предметів**. Такі слова відповідають на питання *що робить?*, *що роблять?*, *що зробить?*, *що зроблять?* тощо.

- Що означають слова в першому стовпчику?
- Що допомогло тобі відповісти на це запитання?

3 Прочитай речення. Постав до кожного слова питання. Запиши речення разом із питаннями за зразком.

Сніг падає. Сніжинки кружляють. Дітвора радіє.

що? що робить?

Зразок. Хурделиця завиває.

4 Прочитай виразно вірш Марійки Підгірянки.

Ліс

Шумить верхами буйний ліс —
Дуби, берези, буки.
Співає сойка, свище дрізд
І воркотять голубки.
Стрибає білка по верхах,
Дітей зозуля кличе.
Вітрець шепоче в галузках,
В ярку потік мугиче*.
Цілує сонечко листки
У ніжній, теплій ласці,
Гриби наділи шапочки
Так само, як у казці.

1. Випиши з вірша слова, що означають дії предметів. Полічи, скільки слів записано в тебе, а скільки — у сусіда/сусідки по парті. Якщо є розбіжності, з'ясуйте, хто з вас має рацію.
2. Які зі слів, що означають дії предметів, ужито в переносному значенні? Випиши їх разом із словами, з якими вони сполучаються.

5 Розглянь малюнок.

Розкажи, що відбувається у природі взимку.

Чи зможеш ти обійтися без слів, що означають дії предметів? Чому?

6 До слів, що означають дії предметів, добери і запиши протилежні за значенням слова.

говорити — ...

відпливати — ...

сміятися — ...

виходити — ...

* Мугикати — стиха, невиразно наспівувати.

Ліс узимку

Слова, що означають ознаки предметів

1 Прочитай загадки. Запиши відгадки.

***

Круглий, як куля,
Зелений, як трава,
Червоний, як кров,
Солодкий, як мед.

***

Що за квітка, відгадай?
Листя велике, широке,
Стебло високе, тоненьке,
А квіточка тендітна, біленька.

- Які слова допомогли тобі відгадати загадки?
- Що вони означають?
- На які питання відповідають?

Слова можуть **означати ознаки предметів**. Такі слова відповідають на питання *який?, яка?, яке?, які?*. Наприклад, день (*який?*) *сонячний*, пісня (*яка?*) *весела*, сонечко (*яке?*) *ясне*, гори (*які?*) *скелясті* тощо.

2 Порівняй два тексти. Який із них є більш яскравим? Поясни чому.

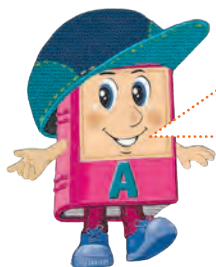
1. На заході України височіють гори Карпати. Схили гір поросли дубами, березами, смереками, буками. Карпати вражають красою своїх краєвидів.
2. На крайньому заході України височіють мальовничі гори Карпати. Пологі схили гір поросли темно-зеленими дубами, білокорими березами, синіми смереками, могутніми буками. Карпати вражають неперевершеною красою своїх чарівних краєвидів.

Спиши другий текст. Підкресли слова, якими він доповнений.

Що означають ці слова? На які питання відповідають?

Зроби висновок про роль цих слів у тексті.

Слова, що означають ознаки предмета, роблять текст більш точним, різнобарвним і виразним.

- 3 Разом із сусідом/сусідкою по парті підготуйтеся до виразного читання вірша: позначте місця пауз, над ключовими словами поставте знак наголосу.

Кольорові міста

Мов дивна **мапа**, олівці:
Червоний — місто **Чернівці**.
Оранжевий — **Одеса**-мама,
Хоч кольорів там — ціла **гама**!
Нас кличе жовтий без утоми
До себе в гості у **Житомир**!
Як на ланах зелене **збіжжя**,
Зелене місто **Запоріжжя**.
А старовинний **Борислав**
Блакитну барву нам прислав.
По синій навіть важкодуми
Спішать мерщій куди? У **Суми**.
Лиш фіолетовий і досі я
Ще не назвав. Це ж — **Феодосія**!..

Володимир Верховень

1. Прочитай виразно вірш. Чи є в тексті слова, значення яких тобі не знайоме?
2. У якому значенні — прямому чи переносному — вжито слово **гама** у вірші? А слово **збіжжя**? Доведи свою думку.
3. За якою ознакою автор порівнює кольори з назвами міст?
4. Знайди у вірші слова, що означають ознаки предметів. Випиши їх.

- 4 Упиши в сталі народні порівняння пропущені слова. Що вони означають? На які питання відповідають? Підкресли ці слова.

Зразок: Злий, як вовк.

- 5 До слів, що означають ознаки предметів, добери:

Протилежні за значенням слова

веселий — ...

важкий — ...

м'який — ...

скупий — ...

Близькі за значенням слова

маленький — ...

чемний — ...

безмежний — ...

лагідний — ...

- 6 Чи доводилося тобі бувати в зимовому лісі? А бачити його у фільмі? Чи можна погодитися з тим, що він схожий на зачаровану країну Снігової королеви?

Розглянь зображення.

Напиши 3–4 речення про ліс узимку. Використовуй у своєму творі слова в переносному значенні.

Слова, що означають кількість предметів

1 Розглянь малюнок. Визнач, до якої він казки.

- Скільки на малюнку зображено кізочок?
- А скільки козликів? Слова-відповіді запиши.
- Що називають ці слова?
- На яке питання відповідають?

Із самої давнини людям доводилося рахувати. Тому в нашій мові є спеціально призначені для рахунку слова. Вони **означають кількість предметів** і відповідають на питання *скільки?*. Наприклад, (*скільки?*) п'ять, десять, двісті.

2 Прочитай лічилку. Знайди в ній слова, що означають кількість предметів.

Біжить півень з причілку,
нагукує лічилку.

— Раз, два — курчата,
три, чотири — зайчата,
п'ять, шість — гусаки,
сім, вісім — їжаки,
дев'ять, десять — йде лисиця,
нам — ховаться,
їй — жмуриться.

Які лічилки ти знаєш? Коли їх використовуєш?

Запиши ту з них, що тобі найбільше до вподоби. Підкресли слова, що означають кількість предметів.

- 3 Прочитай текст. Випиши слова, що означають кількість предметів.

В Україні немає дерева, яке б за довговічністю переважило дуб. Його середній вік становить п'ятсот років. Деякі дуби живуть до двох тисяч років. Учені налічують шістсот видів дубів, та в наших парках і лісах ростуть лише сорок три з них.

Дуб — це символ слави, невмирущості, волелюбності нашого народу. Однією з найвідоміших пам'яток острова Хортиця є старий Запорізький дуб, який вражає своїми розмірами. Цей дуб має вік більше семисот років.

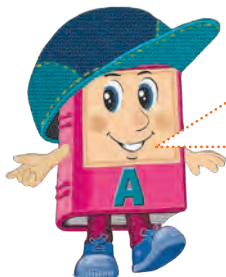
Порівняй із сусідом/сусідкою по парті виписані слова. Чи все у вас збігається? Якщо ні, з'ясуйте за допомогою питань, у кого правильно.

- 4 Прочитай і спиши українські прислів'я та приказки. Поясни, коли в народі так говорять.

1. Сім п'ятниць на тиждень. 2. За двома зайцями поженешся, жодного не спіймаєш. 3. Ліпше десять приятелів, ніж один ворог. 4. Улітку один тиждень рік годує.

1. Знайди і підкресли слова, що означають кількість предметів. На яке питання всі вони відповідають?
2. Знайди в художніх творах українські прислів'я, у яких є слова, що означають кількість предметів.

- Як ти це будеш робити?
- Коли ще у своєму мовленні ти вживаєш слова, що означають кількість предметів?
- На яких уроках користуєшся ними найчастіше?

Зверни увагу на те, що в багатьох прислів'ях і приказках уживається слово сім. Річ у тому, що це число в багатьох народів світу вважається особливим, навіть чудодійним.

5 Спиши текст. Замість крапок встав відповідні слова.

Мені ... років. Я навчаюсь у ... класі. У нашому класі ... учнів: ... хлопчиків і ... дівчаток. У мене ... друзів.

Що означають слова, які довелося вставити?

6 Визнач час на кожному годиннику. Запиши, як правильно відповісти на запитання «Котра година?».

Порівняй, як позначено час у тебе, а як — у твоїх однокласників/однокласниць. Якими словами користуються люди, щоб повідомити той самий час?

Про час можна повідомити по-різному. Наприклад, 9:15 — дев'ята година п'ятнадцять хвилин або п'ятнадцять хвилин (чверть) на десяту; 9:45 — за п'ятнадцять хвилин десята; 4:30 — чотири години тридцять хвилин або пів на п'яту.

РОЗДІЛ 5. Досліджуємо речення

У житті всім потрібна дружба

Для чого потрібні речення? Розповідні речення

1 Прочитай текст. Про що в ньому розповідається?

Хліб

Принесли хліб. На столі поклали. Пахучий, теплий ще. Із шкоринкою золатою. Це від вогню позолота в нього.

Та не тільки від вогню. Золоте зерно на борошно мололи. А зерно в золотому колосі на стеблах золочених гойдалося, срібною росою вмивалося. Золоте проміння сонячне в себе увібрало. Від сонця позолота в хліба.

Золоті роботящі руки зерно у ріллю посіяли. Урожай доглянули й зібрали. Роботящі руки зерно змололи, хліб спекли. Роботящі руки в дім його принесли, на вишивану скатертину поклали.

І лежить на столі хліб — теплий, пахучий, руками роботящими подарований. Лежить ясний, як сонечко.

Тамара Коломієць

- Зі скількох речень складається перший абзац?
- Про що повідомляється в першому реченні?
- Про що — у другому?
- Що розповідається в третьому і четвертому реченнях?

Речення можуть **повідомляти, розповідати** про когось чи щось. Такі речення називають **розповідними**. У кінці розповідних речень ставиться **крапка**. Вона вказує на те, що розповідь закінчено — потрібно понизити голос.

1. Зроби висновок, з яких речень складається текст про хліб.
  2. Прочитай текст ще раз. У якому значенні — прямому чи переносному — вжито слово **золотий**? Поясни свою думку.
  3. Які ще слова в тексті вжито в переносному значенні? Випиши їх разом зі словами, з якими вони сполучаються.
- 2** Чи подобається тобі навчатися в школі? А клас твій подобається? Розкажи про нього за допомогою розповідних речень. Голосом передавай інтонацію кінця речення.
- 3** Розглянь малюнок.

Розкажи за допомогою розповідних речень про те, що намалював художник.

Питальні речення

1 Послухай діалог.

Учитель розказує учням:

— Місяць дуже великий. На ньому могли б розміститися мільйони людей.

Малий Петрик зітхнув.

— Чого це ти зітхаєш? — здивувався вчитель.

— А що робитимуть ті бідні люди, коли місяць стане серпиком?

1. Підготуйтеся розіграти діалог за ролями: знайдіть слова автора, репліки учителя й учня. Розіграйте діалог.

2. Знайди речення, у яких міститься запитання. Який розділовий знак допоміг тобі в цьому?

Речення, у яких про когось чи про щось запитується, називають **питальними**.

У кінці таких речень ставиться **знак питання** і голос знижується.

Прочитай питальні речення так, щоб було зрозуміло, що ти запитуєш. Чи вдалося тобі зберегти питальну інтонацію?

2 Прочитай текст.

Мишків велосипед

Мишкові купили велосипед. А живе він поруч зі школою. Між садибою його батьків і шкільною садибою — сад, так що і їхати ніде. Мишко привів свого велосипеда, мов коня на вуздечці. Хлопці оточили Мишка. Обмацували колеса, педалі, руль. Велосипед усім подобався. Діти заздрили Мишкові.

— Ну що ж, катайся,— сказав Федько й відійшов від велосипеда так, немовби йому й не хотілося покататись.

— Ти думаєш, мені справді дуже хочеться на ньому кататись? — байдужим тоном запитав Мишко.— Бери, пробуй.

Федько, не вірячи своїм вухам, узявся за руль, сів на велосипеда та й покотив по шкільному стадіону. Катався аж до дзвінка на урок.

На першій перерві катався Іван, на другій — Степан, на третій — Сергій, на четвертій — Оля.

Залишилися кататися й після уроків. Велосипед переходив із рук у руки. До четвертої години накаталися всі.

Мишко привів велосипеда о пів на п'яту, мов коня на вуздечці.

— Де ти до цього часу катався? — здивувалась мати.— Хіба ж так можна?

— А я й не катався...

— Як — не катався?

— Хлопці каталися... й дівчатка...

Мама полегшено зітхнула й сказала, немов сама до себе:

— Єдине, чого я боялась: що кататимешся ти.

Василь Сухомлинський

- Про яку подію розповідає автор в оповіданні?
- Як ти вважаєш, чи зрадив Мишко подарунку?
- Чому хлопчик не катався на велосипеді?
- Як ти оцінюєш учинок Мишка?
- Як ти вважаєш, чого вчить нас цей твір?

Випиши з тексту питальні речення і відповіді на них.

Складаємо запитання і відповіді на них

1 Прочитай запитання. Дай повні письмові відповіді на них.

1. У якої тварини довга шия?
2. Яку квітку називають царівною квітів?
3. Який птах свого гнізда на в'є?
4. Який птах має найміцніший дзьоб?

Якими за метою висловлювання є записані речення?

2 Прочитай текст.

Подружилися

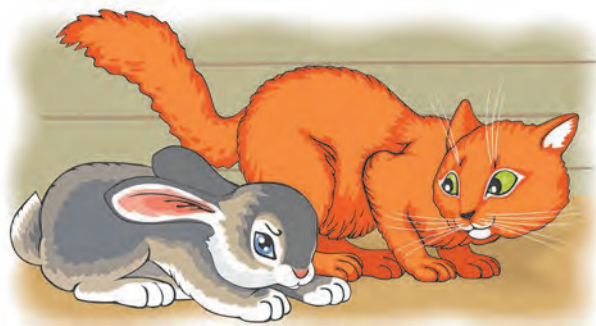
Котик Васько — пустун і витівник.

То в черевик залізе, то в піч шугоне. А якось вранці надумав ганятися за синичкою, яку Миколка врятував від морозу. Такий переполох здійняв! Миколка не витримав і зачинив малого розбишаку до кроликової клітки, яка стояла у сінях.

Згадав хлопчик про кошеня тільки ввечері. Хутчіш відчинив клітку і здивувався. Васько лежав поряд із кроликом і бавився його довгими вухами. А той від задоволення аж очі примружив.

Відтоді Васько цілими днями просиджував біля клітки, чекаючи поки кролик вийде з ним погратися. А коли Миколка випускав вухастого, то стільки було радощів в обох. Вони ганяли по сінях наввипередки, гралися, перекидалися.

Дуже подружилися.

Віктор Васильчук

Сформулюй три запитання за змістом тексту сусіду/сусідці по парті. Запиши їх. Послухай відповіді.

3 Послухай текст.

Весняний вітер

Старий Клен усю зиму спав. Крізь сон чув завивання хуртовини й тривожний крик чорного ворона. Холодний вітер гойдав його віти, нагинав їх.

Та ось одного сонячного ранку відчув старий Клен, ніби до нього доторкнулося щось тепле й лагідне. Прокинувся. А то до нього прилинув теплий весняний Вітер.

— Годі спати,— зашепотів теплий весняний Вітер.— Прокидайся, Весна наближається.

— Де ж вона — Весна? — запитує Клен.

— Ластівки на крилах несуть,— каже теплий Вітер... — Я прилетів із далекого краю, від теплого моря.

Весна йде полями — завітчалась квітами. А ластівки на крилах несуть барвисті стрічки.

Клен зітхнув, розправив плечі. Зазеленіли бруньки. Бо йде Весна-красуня.

Василь Сухомлинський

1. Прочитай текст мовчки. Знайди в ньому відповіді на запитання і запиши їх.

- Про кого розповідається в цій казці?
- Що робив Клен усю зиму?
- Що він чув крізь сон?
- Хто розбудив дерево?
- Про що весняний Вітер розказав Клену?
- Як автор описує Весну?

2. Знайди в тексті слова, ужиті в переносному значенні. Доведи, що не помиляєшся. Поясни, з якою метою їх використав автор.

Спонукальні речення

1 Прочитайте діалог за ролями. Але спочатку домовтеся, хто буде мамою, а хто — донькою.

— Мамо, дай мені горіхів.

— Добре, візьми повну жменю.

— То ти, мамо, дай сама, бо твоя жменя більша.

- Чому ця розмова викликала у тебе посмішку?
- Яку роботу виконують речення в цій розмові?
- Для чого потрібні такі речення?

Речення можуть спонукати, заохочувати до якоїсь дії або певного вчинку. Такі речення називають **спонукальними**.

Вони містять наказ, прохання, пораду, заклик тощо. В усному мовленні в кінці таких речень голос знижується, а на письмі ставиться крапка.

2 Прочитай текст. Чи є в цьому оповіданні спонукальні речення? Знайди і випиши їх.

Новий м'яч

Вийшла Клава у двір з новеньким м'ячем. Одразу до неї дівчатка підбігли.

— Давай пограємось,— кажуть.

А Клава притисла до себе м'яча, насупилась, відповідає:

— Я з ним ще сама не гралась. Я тільки спробую.

І почала долонею бити м'яч об землю. Легко підстрибує м'яч. То червоний бік покаже, то синій, а то закрутиться

так, що аж в очах мигтить. А дівчаткам ще дужче хочеться в м'яча погратись.

— Ну давай же,— нетерпляче просять вони.

— Я ще лівою рукою трошки пограюсь,— відповідає їм Клава.

А сама і лівою, і правою грається — нікому м'яча не дає.

Постояли, постояли дівчатка та й почали помалу розходитись.

Раптом м'яч вислизнув із Клавиних рук і пострибав під паркан у кущі. Кинулась Клава за ним — не догнала. Нахилилась до куща, а там **кропива**, кусюча така! Всю руку Клаві нажалила. Не може Клава м'яча дістати.

— Дівчатка! — загукала вона.— Та куди ж ви? Давайте в м'яча гратись.

А дівчатка й кажуть:

— Сама тепер грайся!

Так чи не так?

Олег Буцень

- Чому оповідання має таку назву?
- Що запропонували дівчатка, коли побачили Клаву з новеньким м'ячем?
- Чи погодилася Клава дати дівчаткам погратися в м'яча?
- Чому дівчатка почали розходитися?
- Що трапилося з м'ячем?
- Чому Клава не змогла дістати м'яча, коли той вислизнув з її рук?
- Що дівчинка запропонувала подружкам? А чого хотіла насправді?
- Чого вчить це оповідання?

Порівняй оповідання Олега Буценка «Новий м'яч» і оповідання Василя Сухомлинського «Мишків велосипед». Що в них спільного? А чим вони відрізняються? Розкажи про це.

3 Запиши поради під диктовку вчителя.

Будь добрим і чуйним до людей. Допмагай старшим. Не роби людям зла. Поважай, шануй матір і батька.

Василь Сухомлинський

4 Послухай вірш Анатолія Костецького.

Про друга

Твій друг тобі віддасть усе:
І свій квиток на карусель,
І цвях, і гудзик, і літак,
Та не за щось — а просто так.
І збільшуване скельце,
Найкраще у дворі,
Твій друг із щирим серцем
Тобі віддасть — бери!
І ти нічого не жалій —
Ніколи і нітрохи!
І навіть м'яч футбольний свій
Віддай, як друг попросить.
І посміхнеться друг тобі —
Аж схочеться співати.
І ти подумаєш тоді:
«Як гарно — дарувати!..»

Чи є в тебе такий друг? Розкажи про нього.

Підготуйся до виразного читання вірша. Прочитай його перед класом.

Послухай своїх товаришів. Оцініть читання одне одного.

5 Перебудуй розповідні речення у спонукальні та запиши їх. Чи з'являться у твоїх реченнях звертання? Пригадай, як їх треба виділяти в усному мовленні. А в писемному?

1. Марійка розв'язала задачу. 2. Миколці вже час прокидатися. 3. Діти грали у квача.

6 Прочитай речення. Які вони за метою висловлювання — розповідні, питальні чи спонукальні?

1. Багато випало снігу. 2. Учні нашого класу йдуть на циркову виставу. 3. Бабуся мешкає в Харкові.

1. Перебудуй ці речення у питальні та запиши їх. У кінці замість крапки постав відповідний розділовий знак.

2. Прочитай, що утворилося. Чи змінилася інтонація речень?

7 Обери варіанти відповідей на запитання і запиши їх.

Ми поїдемо на канікулах у **Карпати**?
Ми **поїдемо** на канікулах у Карпати?
Ми поїдемо **на канікулах** у Карпати?

Для довідки: Так. Ні. Так, на канікулах. Так, у Карпати. Ні, на море.

8 Запиши речення. Постав у кінці відповідні розділові знаки. Підкресли слова, які ти хочеш виділити голосом.

1. Навіщо мені це знати
2. Який місяць у народі раніше називали хмурень
3. Де ти будеш відпочивати на канікулах
4. Коли нарешті у дворі збудують дитячий майданчик

Прочитай речення вголос. Послухай, як їх читають твої однокласники/однокласниці. Чи все у вас збігається? Чому?

Як весна приходить

Окличні й неокличні речення

1 Прочитай текст.

Хто з тварин найсильніший? Слон? Барс? Тигр? Найсильніша — мураха! Вага її становить три грами. А підняти може в п'ятдесят разів більше.

- У яких реченнях є запитання?
- У яких — повідомлення?
- Поміркуй, про що повідомляє знак оклику в кінці розповідного речення.
- Як ти будеш читати це речення?

Речення можна вимовляти з особливим почуттям: з радістю, захопленням, здивуванням. Такі речення називають **окличними**. У кінці них ставиться **знак оклику**. Окличними можуть бути і розповідні, і питальні, і спонукальні речення.

Спиши текст. Пам'ятай про розділові знаки у кінці речень!

2 Прочитай речення, правильно їх інтонуючи. Який розділовий знак указує на окличну інтонацію?

1. Трава як пахне! Як горить суниця! (І. Драч). 2. Як до мудрості важко йти! (Л. Клименко). 3. Як тепло і добре хорошим словам! (М. Сом) 4. Якби в моєму серці були дверці! (Народна творчість).

Які почуття передаються в кожному із цих речень?

Спиши речення. Пам'ятай про розділові знаки!

3 Прочитай оповідання. Знайди в тексті окличні речення. Скільки їх? Прочитай ці речення з відповідною інтонацією.

Як приходить весна

Зустрілись якось на кущі глоду дві сойки.

Одна каже:

— Ну й холоднеча! Забарилася весна, не йде до нас.

А інша їй:

— Напевно, десь у снігу загрузла, не добереться ніяк.

І справді, розгулялась наостанку зима. То лютим вітром подме, то віхолу напустить — жбурляє пригорщами снігу. То затягне небо густими хмарами — ясному сонечку годі й пробитися. Сутужно птахам, важко в такий час відшукувати їжу.

Перша сойка каже:

— Щоранку сиджу на верхівці дуба, усе весну виглядаю.

— І я,— мовить друга,— уже всі очі видивила. Моя сосна вища за твій дуб. Вона і на пагорку стоїть — однак не видно весни.

— І дарма ви там сидите,— почувся нараз тоненький голосок.

Озирнулися пташки, бачать: коло пенька вистромився з-під снігу пролісок. Зелененький, тендітний такий і киває до них білою голівкою:

— Ви краще на землю подивіться!

Глянули сойки на землю, а воно й справді: проліски на снігу то тут, то там видніють.

Ось як непомітно весна підкралася!

Змахнули весело крилами пташки і полетіли в ліс розповісти подружкам цю радісну новину.

Олег Буцень

- Між ким в оповіданні відбувся діалог?
- Про що говорили сойки?
- Чому пташки з нетерпінням чекали весну?
- Чому сойки не помітили, що весна вже прийшла?
- Хто їм сповістив про це?
- Які найперші ознаки весни ти помічаєш у природі?
- Що, на твою думку, є першим провісником весни?

Підготуйтеся читати оповідання Олега Буценка за ролями.

- 4 Підготуйся до виразного читання вірша Оксани Сенатович. Знайди місця пауз. Визнач слова, які, на твою думку, потрібно виділити голосом.

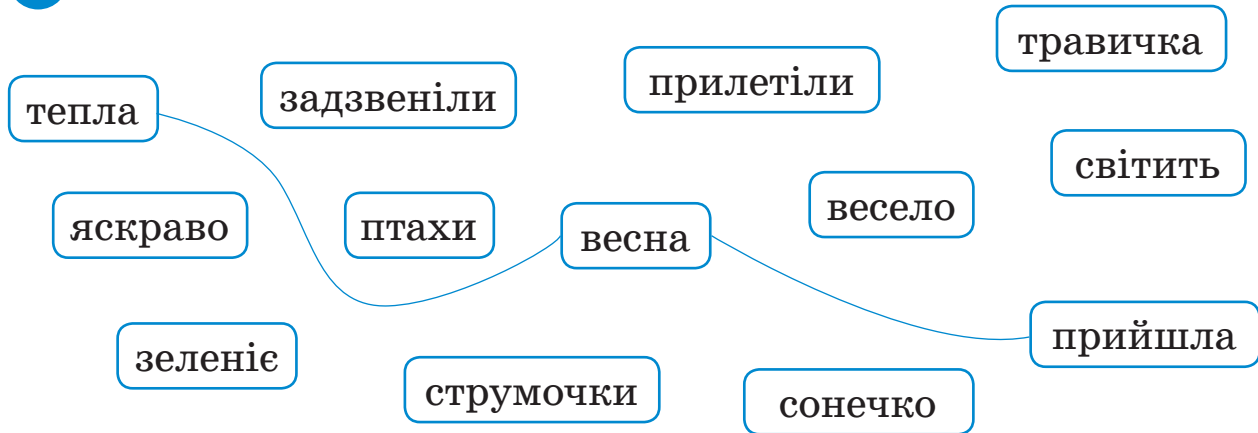
Березневий сніг

Хоч земля по-зимовому
 Ще одягнута в сніги,
 Та у березні додому
 Повернулися птахи.
 Опустив лелека крила,
 Шпак кружляє угорі...
 Школа двері відчинила:
 — Не журіться, дорогі!
 Сонце в хмарах кострубатих,
 Мов закутане в кожух.
 Ми лелекам на санчатах
 Веземо обід на луг.
 Лиш хвилинку почекає
 Я прошу товаришів,
 Поки збігаю до хати
 По насіння для шпаків.
 Ми раділи і сміялись,
 Бо з насінням залюбки
 Ще до вечора склювали
 Березневий сніг шпаки.

Складаємо і відновлюємо речення

- 1 Збери слова, щоб утворилися українські прислів'я. Запиши їх. Спробуй пояснити зміст.
  1. Ластівка, не, весни, несе, одна.
  2. Малий, хмари, з, дощ, великої.
  3. Одного, не, семеро, ждуть.
- 2 Об'єднай слова в речення за зразком.

Розташуй речення так, щоб утворився текст.

- 3 Склади і запиши речення за малюнками.

- 4 Продовж і запиши відповіді на запитання.

1. Які уроки ти найбільше любиш?
Найбільше я люблю уроки ...
2. Чим ти любиш займатися у вільний час?
У вільний час я люблю ...
3. Які книги ти любиш читати?
Я люблю читати книги про ...

5 Обери варіант завдання. Доповни речення словами, що підходять за змістом.

1) 1. Настала ... весна. 2. ... розтанув ... сніг.

3. ... птахи прилетять ... .

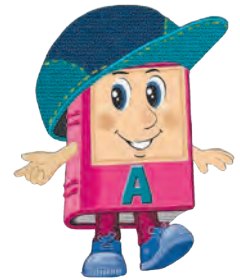
4. ... з'являться ... проліски.

2) 1. Дихнуло ... теплом.

2. ... набубнявіли ... бруньки.

3. ... зазеленіла ... травичка.

4. ... країв прилетіли ... птахи.

6 Віднови правила дорожнього руху: запиши слова у правильній послідовності.

1. Лише переходами перехрестя визначеними потрібно переходити.

2. Уважно за вулиці переходу стеж сигналами під час світлофора.

3. Не транспортом, вулицю перед перебігай ніколи рухається що.

Порівняй свою роботу з тим, як її виконали твої однокласники/однокласниці. Якщо є розбіжності, з'ясуйте, у кого правильно.

Які ще правила дорожнього руху ти знаєш? Розкажи про них.

Складаємо речення за малюнками

1 Усно склади речення за малюнками.

Послухай, що написав про цих дбайливих птахів письменник Андрій М'ястківський.

Качечка лапата
Замітає хату.
Качур довгоносий
Сміттячко виносить.
Горобці не спали, —
Хмизу назбирали.

Курка на ряденце
Сіє борошенце.
Ластівка з криниці
Принесла водиці.
А маленьке каченятко
Несе горнятко.

Прочитай виразно. Якщо вірш тобі сподобався, вивчи його напам'ять.

2 Розглянь малюнки. Назви казку, яку вони ілюструють.

Склади і запиши речення за кожним малюнком.

3 Розглянь малюнки. Запиши відповіді на запитання, скориставшись словами для довідки.

1. Де діти знайшли кошенятко?
2. Яка у нього була шерстка?
3. Куди діти принесли кошеня?
4. Чим його нагодували?
5. Як назвали кошеня?

Слова для довідки: сіренька, лапки, хвостик, біленькі, кущ бузку, Димок, додому, молоко, блюдце.

РОЗДІЛ 6. Досліджуємо текст

Що називають текстом

1 Прочитай. Порівняй два записи.

1. Бобер — дуже цікавий звір. Перший зоопарк в Україні було відкрито в місті Харкові. Діти люблять читати про життя тварин.

2. Бобер — дуже цікавий звір. Тільки він будує на річках справжні греблі. Тільки він прокладає в лісі справжні канали, валить товсті дерева. Боброві греблі дуже міцні.

- Про що повідомило кожне з речень першого запису?
- Чи є в них спільний предмет повідомлення?
- А про що розповіли речення другого запису?
- Про що повідомили ці речення?

1. Обери заголовок для другого запису.

«Бобер»

«Дивне звірятко»

«Гарний будівничий»

2. Спробуй дібрати заголовок для першого запису. Чому це неможливо зробити?

Речення, що зв'язані між собою за змістом, утворюють **текст**. У тексті вони розташовані в певній послідовності. Кожне речення доповнює, роз'яснює зміст попереднього. До тексту можна дібрати **заголовок**.

2 Визнач, який запис можна назвати текстом, а який — ні. Поясни чому.

1. Жив собі лікар. Він був добрим. Найбільше у світі любив тварин. Звали лікаря Айболить.
2. Жив собі лікар. Лікар, учитель, актор — це назви професій. Мої батьки працюють лікарями.

3 Прочитай.

Посадив дід ріпку. Овочі саджають навесні. Весну називають ранком року. Весна в цьому році була зтяжною.

1. Добери до запису заголовок.
2. Чому не виходить? Чи можна цей запис назвати текстом?
3. Запиши перше речення. Яка казка так починається? Назви героїв казки.
4. Розподіліть ролі та розіграйте казку перед класом.

4 виправ помилки: знайди межі речень. Доведи, що утворився текст.

Другий день ллє. Доц увєсь двір. У калюжах діти сидять. Вдома нудьгують.

Запиши речення правильно. Підкресли букви, що позначають м'якість приголосних звуків.

5 З поданих речень обери ті, з яких можна утворити текст.

- Берізка вже втратила своє листячко.
- Настала рання весна.
- Кішка Мурка мружиться від сонця.
- З вирію прилетіли шпаки.
- У лісі розквітли первоцвіти.
- Сіре небо все частіше зтягають хмари.

6 Прочитай. Чому цей запис не можна назвати текстом?

Дениско поліз на грушу, а Олег став його підсаджувати. Угорі погрозливо гули бджоли. Вирішили Дениско та Олег грушами поласувати. Невдовзі вони ласували смачними медовими грушами. А вони високо на дереві висять — не дістати. Та хлоп'ята не злякалися.

Розташуй речення так, щоб утворився текст. Запиши його разом із заголовком. Поясни вживання великої букви.

Визначаємо тему тексту. Добираємо заголовок

1 Прочитай текст. Визнач, про що в ньому повідомляється.

На сонячній галявинці голубіють дзвіночки. Зараз вони спочивають. А дзвонять рано-вранці. Пробуджують лісових мешканців. Зайці біжать капусту поливати. Дятли кузню відчиняють. Мурашки свій дім поправляють.

За Василем Чухлібом

Обери заголовок до тексту.

- «Сонячна галявинка»
- «Лісові дзвіночки»
- «Лісові мешканці»

2 Доведи, що перед тобою текст.

Холодно взимку Зайчику. Мороз тріщить. Вітер холодний.

Настала ніч. Сів Зайчик під кущем, протягнув лапки до Місяця і просить погріти його своїми променями. Не знав Зайчик, що у Місяця промені холодні. Пожалів Місяць Зайчика, посвітив він йому дорогу до великого стогу соломи.

Пішов Зайчик до стогу. Зарився в солому, тільки мордочка виглядає. Посміхається Місяцю і дякує йому.

За Василем Сухомлинським

- Про що повідомляється в тексті?
- Якій темі він присвячений?

Добери до тексту заголовок, який би розкривав його тему.

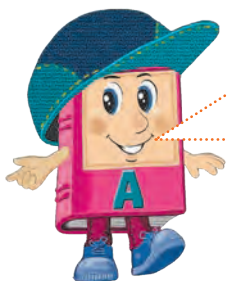
Є таке мистецтво — театр

Працюємо з опорними (ключовими) словами

1 Прочитай слова.

Квиток, театр, денна вистава, балкон, партер, театральний бінокль, сцена, завіса, спектакль, декорації, актори.

1. Склади із цими словами розповідь. Розкажи її в класі.
2. Визнач тему своєї розповіді. Добери до неї заголовок.
3. Послухай розповіді своїх однокласників/однокласниць.

У кожному тексті є слова, які підкажуть, про кого або що йдеться. Такі слова називаються **опорними**, або **ключовими**.

2 Прочитай текст. Визнач його тему. Добери заголовок.

Яких тільки театрів немає у світі! У драматичному театрі йдуть вистави веселі і сумні, там актори багато і красиво говорять. У театрі опери і балету в балетних виставах танцюристи і балерини за допомогою танцювальних рухів розповідають певну історію. В оперній виставі актори не розмовляють на сцені, а співають під акомпанемент оркестру. В дитячому театрі загримовані актори виконують ролі персонажів казок і різних творів, написаних спеціально для дітей. А в ляльковому театрі головні актори — ляльки. Щоправда, вони самі не грають, озвучують їх і керують ними люди.

Театр — це дивовижний світ. Коли ми приходимо до театру, то із захопленням спостерігаємо за грою акторів, співчуваємо героям, радіємо і сумуємо разом із ними.

- Чи доводилося тобі бувати в театрі?
- У якому саме?
- Яку виставу ти дивився/дивилася?

Розкажи про це так, щоб твоїм однокласникам/однокласницям було цікаво слухати.

1. Знайди в тексті опорні слова. Випиши їх.
2. Перекажи текст, скориставшись опорними словами.

3 Опорні слова з двох казок переплуталися.

Лисичка-сестричка, Голосисте Горлечко, пшеничний колосок, обід, дикий кабан, мишенята, млин, хмиз, піч, ведмідь, пиріжки, зайчик, комар, дрова.

Розподіли слова на дві групи. Запиши їх.

4 Добери опорні слова до казки, яку знаєш. Запиши їх. Твої однокласники/однокласниці мають відгадати її за цими словами.

Можеш продовжити гру вдома зі своїми батьками.

5 Прочитай українську легенду.

Цвіркун

Ріс собі на світі хлопчик. І дуже люди того хлопця любили, бо умів він співати, як ніхто на світі. Співав хлопець про сонце, про квіти-трави, про землю. І кожна його пісня славилась рідний край.

Якось прийшло в цей край лихо. Про співучого хлопчика прочули злі вороги й вирішили викрасти його. Темної ночі схопили вони його й понесли у свої землі. Володар тієї країни хотів мати співучого раба. Та хлопець йому не співав. Просили його — мовчав, били — мовчав. Тільки одного разу завів тужну-тужну пісню. Від тієї пісні німіли люди, а каміння плакало. Була вона про розлуку з рідною стороною.

Злий володар наказав відвезти хлопчика в його землю і, якщо він там співатиме, згубити. Тільки-но ступив хлопчик на рідну землю, одразу в нього вирвалася пісня. Якийсь із ворогів замахнувся шаблюкою, щоб виконати наказ володаря, але шабля свиснула в повітрі, а хлопця не стало. Лише в зеленій траві застрибало

маленьке чорненьке створіння. І задерикувато заспівало.

Відтоді й повелися на нашій землі веселі цвіркуни. Їхні пісні славлять рідну землю і звеселяють смутних.

Записав Микола Зінчук

Перекажи легенду, скориставшись опорними словами:

Хлопчик, співати, рідний край, вороги, викрасти, володар, наказати, шабля, стрибати, чорне створіння, пісні, славити, звеселяти.

Про друзів наших менших

Знаходимо в тексті основну думку

1 Прочитай вірш. Визнач його тему.

Спитай у тата і у мами,
Які професії у них.
Професій різних є чимало,
Сповна їх вистачить на всіх!

Та є одна поміж професій,
Якої вчать всі в житті,
Вона для кожного найперша,
Якої вчитимешся й ти!

Учитель, лікар чи геолог,
Письменник, слюсар чи кресляр —
Всі називають головною
Одну професію — школяр!

Бо всім відомо, що без школи,
Без знань, що мусиш там набуть,
Не станеш у житті ніколи
Тим, ким в дитинстві мрієш быть!

Анатолій Костецький

У кожному тексті є щось найважливіше. Це його **основна думка**. Її, як і тему, можуть виносити в заголовок тексту.

Знайди речення, у якому виражена основна думка. Відобрази її в заголовку. Заголовок запиши.

2 Прочитай. Добери два заголовки до тексту. В одному відобрази його тему, в іншому — основну думку. Обидва заголовки запиши.

Усі називають дятла лісовим лікарем. Він викльовує з кори різних жучків.

Але дятел не лише лісовий лікар. Він ще й гарний музика. Знайде розколотий сучок і почне по ньому швидко-швидко стукати дзьобом. Сухий сучок деренчить, тринькає.

Дятлові та музика дуже подобається.

За Василем Тереном

- 3** Прочитай текст. Поясни, тема чи основна думка відображена в заголовку.

Кошеня, яке забуло, як треба просити їсти

Вранці кошеня прокинулося та захотіло їсти.

Воно побігло до хазяйки, але раптом забуло, як треба сказати по-котячому, що воно голодне. Тому господиня не зрозуміла, навіщо воно прийшло, і кошеня з плачем вибігло на двір. У дворі воно побачило коня.

— Ти чого плачеш? — питає його кінь.

— Я плачу, тому що дуже хочу їсти,— відповідає кошеня,— але забув, як по-котячому попросити.

— Не плач,— каже кінь,— я тебе навчу, як треба просити. Скажи: «Ги-ги-ги...» — і тобі відразу дадуть поїсти.

— Що ти! Кошенята не іржуть,— ще дужче заплакало кошеня і побігло далі.

На галявині воно зустріло корову.

— Ти чого плачеш? — питає його корова.

— Я плачу, бо забув, як просять їсти. А я дуже голодний.

— Подумаєш! Варто через це плакати? Скажи: «Му-у-у!» — і тобі відразу дадуть їсти.

— Ах, ні! Кошенята не мукають. Вони говорять інакше,— сказало кошеня і побігло в поле.

Почула вівця, що кошеня плаче, та й питає:

— Ти чого плачеш, котику?

— Я забув, як коти просять їсти,— твердить своє кошеня.

— Ходімо, я тебе навчу,— сказала вівця.— Скажи: «Бе-е-е!» — і тобі відразу дадуть їсти.

— Ні, ні! — закричало кошеня.— Це тільки вівці бекають. Кошенята говорять не так!

І воно побігло назад до будинку.

Біля паркану кошеня побачило білу курку.

— Чого ти плачеш? — питає його курка. Коли кошеня сказало їй, чому воно плаче, курка почала його втішати.

— Зараз тобі дадуть поїсти. Скажи тільки: «Квох-ко-ко-ко»,— сказала вона.

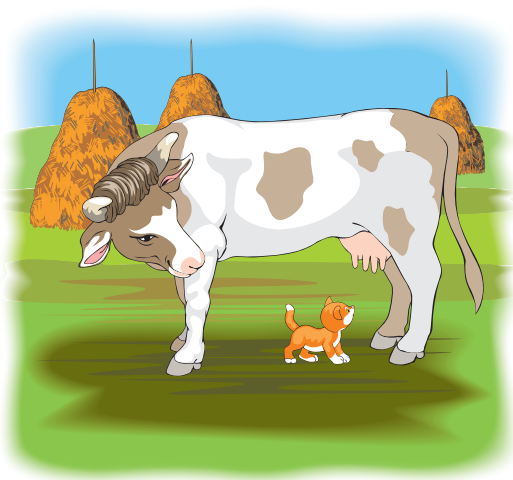
— Ні, що ти! Кошенята не квохчуть,— залилося слізьми кошеня,— а як вони говорять, я забув...

І воно побігло далі.

Але тут вийшов з хати чорний кіт і сказав:

— Один я тобі можу сказати, як треба голодному кошеняті попросити їсти. Піди на кухню до хазяйки, яка оце зараз зливає молоко в глечики, і скажи: «Няв!»

— Правильно! — зраділо кошеня.— Так і тільки так просять їсти!

Іцик Кіпніс

- Чому кошеня плакало?
- Чому ні кінь, ні корова, ні вівця, ні курка не змогли навчити його просити їсти?
- Хто зміг допомогти голодному кошеняті?
- Чому саме котіві це вдалося?

Як будується текст

1 Чи можна цей запис вважати текстом?

Юний герой

За кілька хвилин Сергійко вже був біля пожежі. Горіла хата. А двері були зачинені. Хлопець зірвав віконну раму й кинувся в кімнату. Там були діти. Сергійко виніс дівчинку, а потім ще двох малюків.

За мужність юного героя нагородили медаллю.

Сергійко відпочивав на березі річки. Несподівано над селом хлопець побачив чорні клуби диму.

Перестав послідовність частин у тексті.

Кожен текст складається з трьох частин: **зачину, основної частини і кінцівки**. У кожній частині своє призначення. Зачин повідомляє про час або місце події, її учасників/учасниць. Основна частина розкриває основний зміст тексту. Кінцівка завершує текст. Кожна частина тексту починається з нового рядка з відступом, або з **абзацу**.

1. Поясни, чому текст так називається.
2. Спиши кінцівку тексту.

2 Прочитай.

Постояли вони, подумали. З одного боку стежки — глибокий рів. А з іншого — висока та крута гора. Розминутися ніяк не можна.

Тоді одна кізонька стала на коліно, перевернулася на бік, лягла на стежці і притулилася спиною до гори. Інша обережно переступила через неї. А та, що лежала, встала і пішла собі.

За Михайлом Коцюбинським

Якої частини не вистачає в тексті: зачину, кінцівки чи основної частини?

Разом із сусідом/сусідкою по парті складіть зачин казки. Запишіть його.

- 3** Прочитай текст. Визнач його тему й основну думку. Добери і запиши заголовок.

Колись жив дуже розумний князь. Він завжди знав, як пізнати правду.

Одного разу жінка принесла йому два вінки із квітів. Вони виглядали зовсім однаково, але в одному були штучні квіти. Жінка запитала князя, який вінок із правдивих квітів.

Князь поглянув на вінки, усмінувся і наказав відчинити вікно. Незабаром прилетіла бджола й сіла на квітку одного вінка. То був вінок із правдивих квітів.

1. Знайди в тексті зачин, основну частину й кінцівку.

Як у тексті позначено початок кожної нової частини?

2. Спиши останній абзац.

- 4** Обери варіант завдання, який ти зможеш виконати. Визнач, до якої частини тексту належить запис.

1. На небі сяяли зорі. Кенгуру грав на кимось забутій сопілочці. Слон — на трубі. Її теж забули діти. З іншого кінця зоопарку лунав дріб барабана. Під цю музику на гладі ставка танцювали качки і лебеді.
2. Притягнув їжак свою ношу в нірку. От їжаку і постіль.
3. На високій скелі паслися дикі кози. У тіні лежало маленьке козеня. Орел помітив козеня.

- 5 Прочитай текст. Знайди в ньому зачин, основну частину й кінцівку.

Волошка синьоока

Старі люди розповідали, що якимось небо дорікнуло польовим рослинам за невдячність:

— Багато квітів вітають мене своїми пахощами, своїм таємничим шепотом. Тільки ви, невдячні, мовчите й на мене не дивитесь. А я ж напуваю вас дощиком, зігриваю сонечком.

— Ні, ми не такі,— відповіли квіти польові.— Ми дуже тобі вдячні, але не вміємо про це сказати.

— Гаразд, якщо ви не можете піднятися до мене, то я прихилюсь до вас.

І небо попросило землю виростити серед колосків клаптики його самого. Так небесна голубінь розлилася серед золотих хлібних ланів. І колоски змогли нахилитися до голубих квіток, пестити їх і розповідати про свою любов до синього неба.

Може, тому, що волошка — небесні очі на землі, її квітами лікують хвороби очей.

У якій частині тексту міститься діалог?

Приготуйтеся із сусідом/сусідкою по парті відтворити його: домовтеся, хто з вас буде небом, а хто — польовими квітами. Розіграйте діалог перед класом.

Відновлюємо тексти

- 1 Розташуй речення так, щоб утворився текст. Запиши його. Добери заголовок.
  1. Та шапочка була дівчинці до лиця.
  2. Усі її любили.
  3. Іншої вона й носити не хотіла.
  4. Яюсь бабуся подарувала їй червону оксамитову шапочку.
  5. Через це й прозвали дівчинку Червона Шапочка.
  6. Жила на світі маленька дівчинка.
- 2 У друкарні переплуталися частини тексту. Спробуй відновити його. Знайди місце кожній частині в тексті. Добери і запиши заголовок.

Минуло так кілька років. Помер старий князь, став інший правити. Князівна мусила залишити палац. Вона побудувала собі хатку за Києвом на горі й жила там одна-однісінька.

Сумним було життя молоді дівчини. Дні і ночі вона плакала. Із цих сліз і пішов струмочок, який перетворився на річку, що назвали Либіддю. А гора, на якій жила князівна, зветься тепер Дівич-горою.

Тоді королевичі порадилися між собою, здвигнули плечима, посідали на своїх вірних коней та й роз'їхалися. Князівна сиділа у своєму опустілому **теремі**. Може, й хотіла, щоб хтось приїхав, та ніхто не показувався.

У київського князя була дочка на ім'я Либідь. Чудова, як весняне сонце. З усіх країв світу з'їжджалися молоді лицарі, князі і королевичі просити її руки. Та князівна й чути не хотіла про своє весілля.

За народною легендою

Що нового вдалося дізнатися з тексту? Розкажи, чому річка називається Либіддю, а гора — Дівич-горою.

- 3 Віднови текст: визнач послідовність абзаців. Поясни вживання великої букви.

Колись давно уся ця величезна рівнина була вкрита степовим різнотрав'ям, сивою ковилою. Навесні вона яскріла різнобарвними квітами. Трави були такими високими, що в них з головою ховалися вершники.

Випасалися в степу сайгаки, дикі коні. У синьому небі **ширяли** орли, шуліки, заливалися піснями жайворонки. Вовки, лисиці полювали на зайців, ховрашків, тушканчиків.

Безмежний широкий степ простягається на півдні України аж до Азовського та Чорного морів.

Куточок цього первісного степу зберігається і зараз у заповіднику Асканія-Нова.

Якщо якісь слова тобі не зрозумілі, скористайся словничком наприкінці підручника.

- 4 Віднови рядки в уривку з вірша. Доведи, що утворився текст.

Папуга плавав у морях,
Яка солона там вода.
Тепер усім розповіда,
Хоча й боявся попервах.

Володимир Верховень

Прекрасне навколо нас

Дізнаємося, якими бувають тексти

- 1 Послухай два тексти, а потім прочитай їх з правильною інтонацією та паузами.

Кульбаба

Усі знають цю просту квітку. Вона схожа на маленьке сонечко. Зацвітають кульбаби навесні, у квітні-травні. Жовта голівка квітки обертається услід за сонцем. Відквітне кульбаба і перетвориться на пухнасту кульку. Дмухнеш на неї, і в повітрі попливе легке насіння.

Кульбаба — дуже корисна рослина. З молодого листя і стебел кульбаби роблять смачний салат. А з квіток цієї рослини готують **цілюще** варення. Підсмажене коріння кульбаби може замінити каву.

Кульбаба — живуча рослина. Росте в Україні скрізь: на луках, галявинах, у садах тощо.

Кульбаби

Навесні у скверах і парках спалахують золоті вогники кульбаб. Настає ніч, і кульбаби згортаються. А вранці знову спалахують назустріч сонцю і новому дню. Та ось на початку червня їхні вогники згасають. Туман пухнастих кульок вкриває землю. Вітер разносить пушинки. Наступної весни ці золоті квіти знову з'являться на радість людям.

Визнач, до якого із двох текстів можна поставити запитання:

- Який вигляд має кульбаба?
- Які властивості цієї рослини?
- Де вона росте?
- Чи можна сказати, що в цьому тексті описується кульбаба?

Текст, у якому хтось або щось описується, називають **описом**. До нього можна поставити питання: *який (яка, яке, які?)* предмет чи істота.

Визнач, до якого тексту можна поставити запитання:

- Як цвіте кульбаба?
- Коли починає цвісти ця рослина?
- Що з нею відбувається вночі?
- Коли відцвітає кульбаба?
- Що відбувається з пухнастими кульками, які з'являються замість квітів?

Текст, у якому розповідається про події, називають **розповіддю**. До нього можна поставити питання: *що відбулося (відбувається?)*.

2 Прочитай текст. Доведи, що це — опис.

Цю маленьку непоказну пташку знають усі. Вона сіренька, тільки спинка і крильця — коричневі.

Горобець — пташка задирлива, але не жадібна. Варто йому побачити крихти хліба або розсипане зерно, одразу кличе до обіду всіх родичів, видаючи закличне «цвірінь... цвірінь».

Горобець — пташка розумна. Він живе поряд із людським житлом. За народною прикметою, гучне цвірінькання горобця навесні віщує прихід **відлиги**.

- Зі скількох частин складається текст?
- Про що повідомляється в першій частині? У другій? У третій?
- Чи можна частини такого тексту переставити місцями?

Кожне повідомлення в тексті-описі вказує на предмет. Тому повідомлення в такому тексті **можна міняти місцями**.

3 Прочитай казку.

Жив собі горобчик. Він жив з матір'ю, тому не дуже турбувався про їжу і ночівлю, стрибав по гілках, дуже гарно співав. Мати завжди говорила синові, що безтурботне життя не доведе його до добра. Та горобчик не звертав уваги на зауваження матері. Надворі було літо, ясно світило сонечко, і горобчик думав, що це ніколи не скінчиться.

Але літо промайнуло дуже швидко. Почалися часті холодні дощі. Мати сказала, що змушена летіти в інше місце, а горобчик зимуватиме сам. Тоді він і зрозумів, що в житті є не тільки співи, веселощі, а й серйозні речі.

Горобчик вперше збагнув, як приємно, коли поруч є той, хто тебе любить, турбується про тебе. Збагнув, але було пізно, мати уже полетіла. Горобчик часто згадував свою матір, але змушений був піклуватися про себе сам.

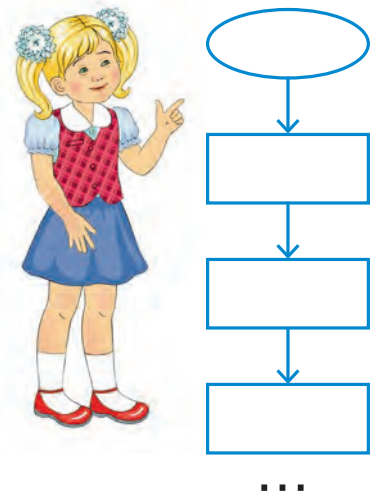
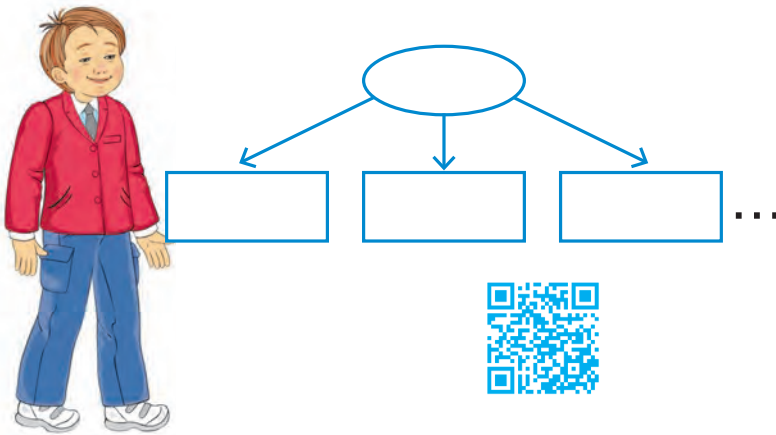
- Зі скількох частин складається текст?
- Про що повідомляється в кожній з них?

Спробуй поміняти ці частини місцями. Чому це зробити неможливо?

У тексті-розповіді кожне повідомлення впливає з попереднього, тому їх **не можна міняти місцями**.

Добери заголовок до тексту-розповіді. Відобрази в ньому основну думку тексту. Спиши абзац, у якому ця думка виражена.

- 4 Розглянь моделі, які підготували Петрик і Оленка. Спробуй «прочитати» їх. Але спочатку дай відповіді на запитання.

- Що позначено значком ?
- А що показано таким значком: ?
- Для чого в моделі знадобилися стрілки?
- Що показано трьома крапками?
- Як ти вважаєш, чому моделі для двох текстів про горобчиків різні?

Визнач, який із текстів попередніх завдань підходить до моделі Петрика, а який — до моделі Оленки. Поясни чому.

Підпиши, де модель тексту-опису, а де — тексту-розповіді.

5 Прочитай текст. За допомогою моделі визнач його тип.

Райдуга в бурульці

Удень почав танути сніг, капали краплі з дахів. А вночі знову підмерзло.

Вийшов з хати Юрко і побачив велику крижану бурульку. Вона звисала з даху.

Зійшло сонце, і бурулька заблищала різнобарвними вогниками — синім, рожевим, червоним, блакитним, жовтим.

Юрко стоїть, затамувавши подих від здивування. Красива бурулька, мов райдуга.

На даху біля бурульки сіли горобці та й цвірінькають. Вони теж милуються бурулькою.

Василь Сухомлинський

Випиши з тексту слова у дві групи. Двічі те саме слово виписувати не треба.

1. Слова з м'якими приголосними звуками.
2. Слова зі звуком [й].

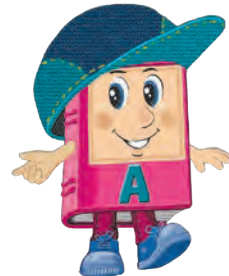
6 Напиши твір-опис за таким планом:

1. Чарівні узорі на вікні.
2. Снігова ковдра.
3. Зачаровані дерева.

Не забувай кожну частину тексту починати з абзацу.

Розпочни так:

Прокинувся/прокинулась я рано-вранці, підбіг/підбігла до вікна й ахнув/ахнула. За ніч мороз змінив усе навкруги...

Відвідуємо музеї

Навчаємося переказувати текст за опорними словами і поданим планом

- 1 Прочитай текст. Визнач його тип. За допомогою моделі доведи, що не помиляєшся.

Росянка

Росянку називають рослиною-мисливцем. Листочки в неї невеличкі, проте незвичайні. Вони вкриті довгими червонуватими волосками. На кінчиках волосків блищать крапельки клейкої рідини. Комар або якась мушка сяде на листок, щоб напитися солодкого соку, приклеїться і вже не може злетіти. Листок закривається, і комаха потрапляє в пастку. Там, у листку, вона розчиняється, і листок її всмоктує. Через два-три дні листок знову «полює».

На земній кулі існує близько п'яти сотень видів рослин-хижаків.

1. Випиши з тексту опорні слова та словосполучення.
2. Усно перекажи текст за поданим планом і опорними словами.

План

1. Як називають росянку?
2. Який вигляд має ця рослина?
3. Скільки рослин-хижаків існує на земній кулі?

2 Прочитай текст. Визнач його тему. Відобрази її в заголовку. Випиши з тексту опорні слова.

У світі існує багато незвичайних, дивовижних музеїв. Є вони і в Україні. Такі музеї можна відвідати як в обласних центрах і великих містах, так і в невеликих населених пунктах.

Наприклад, у місті Ніжин Чернігівської області розташований єдиний в Україні музей «Поштова станція». Він присвячений кінній пошті 18–19 століть. Це місто було обрано не випадково, адже місцева поштова станція була однією з найбільш відвідуваних за тих часів. У музеї представлена справжня колекція предметів дорожнього побуту та документів з історії пошти.

У Львові на площі Ринок розташована найдавніша з існуючих в Україні аптека-музей «Під чорним орлом».

Тут, поряд з аптекою, функціонує унікальний музейний комплекс, у якому представлені рідкісні експонати. У музеї можна оглянути старовинне медичне обладнання та препарати, побачити життя аптекаря тих часів зсередини.

А у Вінниці працює унікальний музей сміття. Експонати музею — старовинні речі, знайдені на смітниках міста: медалі, монети, статуетки, глечики, ліхтарі, праски, підсклянники, портрети, зброя, картини, військові бляшанки тощо. Розташований музей на території заводу з переробки твердих побутових відходів.

1. Порівняй свій заголовок із тим, що обрали твої однокласники/однокласниці. Чи збігаються вони? Якщо ні, з'ясуй чому.
2. Знайди в тексті відповіді на кожний пункт плану.

План

1. Незвичайні музеї.
  2. Вінницький музей сміття.
  3. Аптека-музей у Львові.
  4. Музей «Поштова станція» у Ніжині.
3. Випиши з тексту опорні слова.
  4. Усно перекажи текст за опорними словами і планом.

- 3 Прочитай текст. Знайди в його основній частині опорні слова. Випиши їх.

У Києві багато різних музеїв. Серед них — перший в Україні музей хліба. Зветься він «Будинок хліба».

Експонати музею розповідають про історію хліба, його значення для людини, походження основних зернових культур тощо. Понад 150 короваїв можна побачити в експозиції «Хліб — усьому голова». Є тут і різні пристосування для обробки зерна та випікання хліба. І навіть невеликий макет домашньої печі.

Нині музеї хліба відкриті в Тернополі, Черкасах, Севастополі, Хмельницькому й інших містах України.

Розкажи про експозиції музею хліба за опорними словами.

4 Розглянь і прочитай комікс.

Навчаємося удосконалювати тексти

1 Прочитай текст. Чи все в ньому тебе влаштовує?

У ярку грайливо дзюрчав струмок. Струмок був чистим і прозорим. Поверхня води випромінювалася блиском, мов дзеркало.

Люди проклали до струмка стежинку. В літню спеку струмок вгамовував спрагу багатьох подорожніх.

Що треба зробити для того, щоб уникнути повторів? Запиши відредагований текст.

2 Учні/учениці писали твір на вільну тему. Прочитай, що утворилося в одного/однієї з них.

Їжак і кіт

Їжак кудись мчав. Він смішно перебирав лапками. Раптом їжак угледів кота. Він попихкав і підкотився до кота. Той захотів понюхати їжака, та наколовся й відскочив. З переляку кіт видерся на дерево. А через хвилину їжак і кіт дружньо смакували хлібом з молоком. Це була котяча вечеря.

Чи є в тексті помилки і неточності?

Знайди їх. Запиши виправлений текст.

3 Прочитай два твори на тему «Що мені довелося побачити у вікно». Визнач, який із них є вдалим, а який — ні. Поясни чому.

1. У дворі хтось відчайдушно верещав. Я підійшла до вікна. Біля сусіднього будинку на старому клені сиділо дві кішки, а внизу бігав величезний бульдог. Він не давав кішкам злізти з дерева. Незабаром прийшов хазяїн собаки і забрав бульдога. А кішки ще довго сиділи на дереві й дивилися у той бік, куди пішов їхній ворог.

2. Я підійшов до вікна і побачив картину. Небо було сіре. Хмари затулили сонце. У дворі дві кішки ганялися одна за одною, а потім зупинилися і зчинили бійку. Вони несамовито верещали. Раптом з'явився сусідський хлопець, і коти розбіглися. Потім я побачив, що по дорозі їде ваговоз. У нього великі колеса і кабіна. От що я побачив увечері у вікно.

1. Склади і ти твір на цю тему. Запиши його.

2. Обміняйтеся зошитами із сусідом/сусідкою по парті. Прочитай його/її твір і, якщо в цьому є потреба, відредагуй текст.

Навчаємося будувати тексти

- 1 Склади текст-розповідь за початком і кінцівкою, використовуючи опорні слова і сполучення слів.

Як берізка листя роздарувала

Позолотила осінь берізку. Заблищала вона, засяяла. Хто не пройде, всяк милується...

...Глядь берізка, а сама ні з чим залишилася: усе до останнього листочка роздарувала. Засумувало тоді деревце: де моя золота краса?

Тут вітер підлетів, утішати став:

— Не плач, не журися, прийде весна, подарує тобі нове вбрання.

Відтоді й повелося: як тільки роздарує берізка своє золоте листя, так і засне на всю зиму, щоб скоріше весни діждатися.

За Іриною Прокопенко

Опорні слова і сполучення слів: мурашка, вбрання, листочок, підберезник, золота пір'їна, їжак, колючки, золоте листячко, золота кулька, ялинка, зелена сукня, струсити.

Розкажи, що в тебе утворилося.

Послухай своїх однокласників/однокласниць.

- 2 Прочитай початок казки.

Проліска

Під променями сонечка розтанула сніжинка. Впала гаряча крапелька на сніг. Пробила замет і сухе листя під ним. Там, де впала крапелька, ...

Запиши продовження казки. До якого типу належатиме твій текст — опису чи розповіді?

3 Прочитай текст. Добери до нього заголовок.

У природи багато компасів. Треба лише вміти ними користуватися. Одним з них можна назвати метелика.

Метелик завжди сідає так, щоб сонце світило на нього згори вниз. Тоді тінь від крил перетворюється на вузьку лінію і метелик стає непомітним для ворогів. Тому складені крила метелика вранці бувають спрямовані на схід, у полудень — на південь, а ввечері — на захід.

Які ще природні компаси тобі відомі? Розкажи про них.

4 Розглянь зображення. Обери те, яке тобі найбільше сподобалося. Напиши невеликий твір від імені жука. Твоя комаха має розказати про себе так, щоб читачі або слухачі впізнали саме її, не сплутали з іншими.

1. Почни свій твір так:

Я — жук...

2. Прочитай свій твір однокласникам/однокласницям. Послухай їхні твори.

Святкуємо Великдень

Навчаємося писати привітання

- 1 Розглянь малюнок. Добери назву. За допомогою 3–4 речень передай зміст малюнка. Запиши речення.

Коли наближаються свята, люди надсилають одне одному вітальні листівки.

- Як ти вважаєш, для чого вони вітають одне одного зі святом?

- 2 Розглянь листівки. Визнач, до якого вони свята.

Поміркуй, кому ти напишеш привітання зі святом Весни.
Продовж речення.

Я напишу привітання зі святом Весни ... .

- 3 Уяви, що у твого дідуся день народження. Як ти його привітаєш? Що побажаєш? Напиши вітальну листівку.

- 4 Прочитай, як Оленка привітала з днем народження свого тата.

Оленчиного тата дуже засмутило таке привітання. Як ти вважаєш, чому?

Виправ помилки, яких припустилася дівчинка.

А що б ти побажав/побажала своєму татові або матусі на день народження? Запиши свої побажання.

- 5 Прочитай текст. Підготуйся писати його під диктовку. Зверни увагу на виділені в словах місця, де можна припуститися помилки. Запам'ятай правопис цих слів.

Ось розтанули останні латки снігу. Долини вкрилися пишним килимом трави. Зацвіли барвисті квіточки. Задзижчали над їхніми келихами маленькі бджілки. Загомоніли ліси пташиним співом. А сонце всміхалося до цілого світу. Так воно може всміхатися тільки на **Великдень**.

Розкажи, що ти знаєш про свято Великодня.

6 Прочитай текст.

Великдень — одне з найголовніших християнських свят, що встановлене на честь Воскресіння Ісуса Христа.

В Україні Великдень відзначається надзвичайно урочисто. Сяють чистотою хати й подвір'я. Готують спеціальні великодні страви, головними серед яких є паска та крашанки. Усе треба покласти до великоднього кошика і вирушати до церкви зустрічати велике і радісне свято Воскресіння Божого Сина.

З освяченими стравами люди поспішають додому. Сідають за святковий стіл і розговляються. Першою їдять свячену писанку або крашанку, потім паску, а далі решту страв.

Разом з людьми на Великдень радіє і природа. За повір'ям, цього дня красується, грає веселкою сонечко, а вода в річках стає цілющою.

Кажуть, що до Великодня варто помиритися навіть із зятим ворогом, кожному прогнати із серця ненависть, зло і заздрість.

За Григорієм Бондаренком

- Яку подію покладено в основу свята Великодня?
- Як відзначають свято в Україні?
- Які головні страви готують цього дня?
- Яким має бути великодній стіл?
- Що відбувається на Великдень у природі? Прочитай про це у тексті.

Розкажи, як у твоїй родині або в родині знайомих чи друзів святкують Великдень. Послухай розповіді своїх однокласників/однокласниць. Чи цікаво було їх слухати?

Читаємо фентезі, фантазуємо

Навчаємося писати записки і СМС-повідомлення

1 Прочитай.

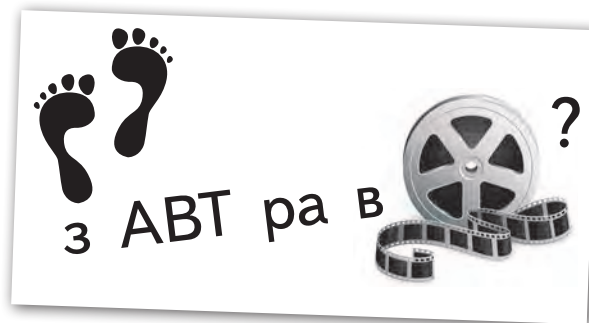
Терміново викликали на роботу.
Сніданок — на столі. Не забудь
вигуляти Рекса. Удень зателефоную.

Хто міг написати таку записку?

Чому ти так вважаєш?

2 Оленка отримала від Петрика дивну записку. Довго думала і все ж таки розшифрувала її.

Спробуй «прочитати» записку і ти.

1. Запиши розшифровану записку.

2. Прочитай, що відповіла Петриковій дівчинка.

З АВТ ра Я   на .

Відповідь запиши словами.

3 Спробуй написати зашифровану записку комусь з однокласників/однокласниць. Нехай він/вона її розшифрує.

4 Уяви, що тобі надійшло таке СМС-повідомлення:

Марина

Чи є в тебе остання книга про Гаррі Поттера? Даси почитати?

19.10

Напиши відповідь.

5 Обери варіант завдання, з яким ти впораєшся. Напиши СМС-повідомлення:

1. Своїм рідним (мамі, татові, бабусі, дідусеві) про те, що ти з якихось причин затримаєшся у школі.
2. Учителю/вчительці — спитай про домашнє завдання.
3. Другу/подрузі — він/вона чомусь не прийшов/ не прийшла до школи.

6 Прочитай текст.

Найкращий зоопарк (Уривок)

Кожного року в один із серпневих днів на Землю прилітав величезний сріблястий космічний корабель. Він привозив міжпланетний зоопарк.

Усі мешканці міста Чикаго з нетерпінням чекали на цю подію.

У минулому році їм показували триногих тварин з Венери, високих худорлявих марсіян і змієподібних монстрів. А що покажуть цього разу?

...І ось на ракетодром повільно спускається літальний апарат. Люди нетерпляче спостерігають за тим,

як відчиняються зарешітчані кабіни-клітки. У них перебувають чудернацькі створіння з планети Каан.

Схожі водночас на кошлатих коней і гігантських павуків, восьминогі, пазуристі вони пронизливо кричали, витріщалися на глядачів булькатими очима, клацали зубами. Земляни ж галасували від подиву й захоплення.

Через шість годин корабель залишив Землю і взяв старт на інші планети.

...Минуло два місяці, і ось, нарешті, корабель повернувся на рідну планету Каан. Пасажири хутко полишили клітки і попрямували до своїх осель.

В одній із них мама-каанка із цікавістю розпитувала свого сина і чоловіка про їхні враження від подорожі.

— Ми в захопленні від мандрівки,— сказав тато-каанець.— Відвідали вісім планет і чого тільки не бачили!

А синок додав:

— Найцікавіше було на планеті Земля. Тамтешні істоти мають гладеньку шкіру, яку прикривають іншою і звать її одягом. Вони пересуваються на двох ногах. У багатьох із них привітні, веселі обличчя, лагідний, спокійний голос. Такі викликають симпатію. А ще бачили мовчунів, які прискіпливо нас розглядали, щось записували і клацали пристроями зі спалахом. Багато хто тримав за руку малюків, допитливих і дуже непосидючих.

Мама слухала і дивувалася. А малюк захоплено вигукнув:

— На Землі найкращий у Всесвіті зоопарк!

За Едвардом Хоком

- На яку подію з нетерпінням чекали мешканці Чикаго?
- Що найбільше сподобалося хлопчикові-каанцю?
- А що ти міг (могла) б додати до його розповіді?

Розкажи про це в класі так, щоб твоїм однокласникам/однокласницям було цікаво тебе слухати.

7 Прочитай текст.

Палац із морозива

Одного разу в Болоньї саме на П'яцца Маджоре побудували палац із морозива. Діти прибігли на площу з усіх кінців міста. Усім кортіло хоч лизнути палац. Дах його був зі збитих вершків, дим у комині — із цукрової пудри, сам комин — з варення. Все інше було з морозива: і двері, і стіни, і меблі.

Одне маля вчепилося за стіл і злизало всі чотири ніжки, так що стіл з тарілками (тарілки були з найкращого шоколадного морозива) попадали просто на нього.

Один поліцай помітив, що вікно палацу почало танути. Шибки були з полуничного морозива і, танучи, спливали рожевими струмками.

— Хутчіш сюди! — гукав поліцай.— Швидше лижіть! І всі кинулися лизати ще швидше.

Шкода, коли такі ласощі пропадають!

— Дайте мені крісло! — благала якась бабуся, котра не могла проштовхатись крізь юрбу.

— Оце крісло дуже зручне для кволої бабусі. Будь ласка, подайте мені його, оце з бильцями.

Один пожежник зглянувся над старенькою та й виніс їй морозивне крісло з кремом і фісташками, й раденька бабуся почала смоктати його бильця.

Ой, який же то був веселий день!

До того ж лікарі зробили так, що ні в кого не болів живіт. Ще й тепер, коли діти просять другу порцію морозива, батьки кажуть зітхаючи:

— Ти, мабуть, з'їв би цілий морозивний палац, той, що в Болоньї стояв.

Джанні Родарі

- Якби цей палац був не в Болоньї, а у Країні Солодощів, то із чого тоді б його зробили?
- А парк навколо нього?
- Із чого були б зроблені клумби, дерева?
- Які б дощі йшли?

Пофантазуй і розкажи про це.

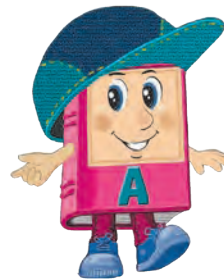

Навчаємося складати загадки

1 Прочитай загадки. Запиши відгадку. Що в цих загадках спільного і чим вони відрізняються?

1. Він в барлозі спить зимою
Під великою сосною.
А як вчує він весну —
Просипається зі сну.
2. Хто влітку гуляє,
А взимку спочиває?
3. Він влітку наїдається,
А взимку висипляється.

Визнач, як побудовані ці загадки. Зверни увагу на таке:

1. Чи є в загадці пряме запитання, чи в ній тільки описується предмет?
2. Як «заховано» загаданий предмет?
  - він не називається
  - замість назви використовується вказівне слово
3. Що допомагає відгадати загадку?
  - назва типових ознак або дій предмета
  - використання порівнянь
  - рима

2 Запиши, на що схожий кожен із зображених предметів.

схожа на ...

схожий на ...

схожий на ...

схожа на ...

3 Розкажи про кожну із зображених рослин.

Капуста яка? На що схожа капуста?

Конвалія яка? На що схожа конвалія?

4 Розглянь зображення. Розкажи про кожну тварину, не називаючи її. Твої однокласники й однокласниці мають здогадатися, про кого йдеться.

5 Прочитай інструкцію.

Як скласти загадку

1. Визнач основні ознаки, головні дії предмета, про який будеш складати загадку.
2. Знайди подібний (або подібні) предмет (предмети), на що схожий предмет, про який буде йтися у загадці.
3. Поміркуй, як «сховати» відгадку (пропустити назву, використати вказівне слово, власне ім'я тощо).

Використовуючи інструкцію, склади і запиши загадки:

- про сонце
- про курча
- про лисицю

Якщо самостійно впоратися складно, працюй із сусідом/сусідкою по парті.

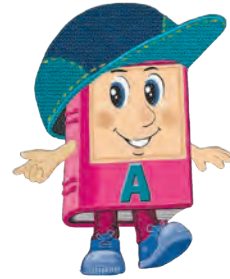

РОЗДІЛ 7. Що ми дізналися і чого навчилися у 2 класі

- 1 Прочитай скоромовку. Вивчи її напам'ять.

Обережний хитрий лис
До нори вечерю ніс.
Біг додому лісом лис,
Шелестів над лісом ліс.

Які звуки вчить вимовляти ця скоромовка? «Запиши» їх.

- 2 Прочитай текст.

Якого кольору малина?

Спочатку малина буває біла. Вона ще зовсім незріла, їсти її не можна. Потім вона стає рожевою. Проте вона ще несмачна — тверда, кисла, тобто «ніяка». Але ось малина достигла — стала м'якою, ароматною, солодкою.

Якого кольору стигла малина? Якимось одним словом цей колір назвати важко. Вона і червона, і рожева водночас. А ще наче синюватим туманцем вкрита. А як перезріє, стає темною, коричнево-сизою.

За Аллою Коваль

1. Випиши з тексту по три слова у відповідні стовпчики.

Звуків більше, ніж букв	Букв більше, ніж звуків	Кількість звуків і букв збігається
...	...	...

2. Поясни за допомогою схем на позначення м'якості приголосних звуків і звука [й] на письмі правопис вписаних слів.

- 3 Визнач лексичне значення слова **солодкий** у кожному реченні. Які з них прямі, а які — переносні?

1. На день народження бабуся спекла солодкий пиріг.
2. Сьогодні Петрику наснився солодкий сон.
3. У лисички-сестрички солодкий голос.
4. Дідусь пригостив Дмитрика солодким кавуном.

Заміни, де це можливо, слово **солодкий** близьким за значенням словом. Запиши речення, що утворилися.

Якщо не можеш упоратися із завданням самостійно, виконуй його разом з однокласником/однокласницею.

- 4 Обери з поданих у дужках слів ті, що найбільше підходять за змістом. Поясни свій вибір. Спиши речення.

Увага! Слова в різних реченнях не мають повторюватися.

На виставі у ляльковому театрі було дуже весело. Ми всі голосно (*сміялися, реготали, хихотіли*). Андрійко Ґедзь так (*сміявся, реготав, хихотів*), що сусіди зробили йому зауваження. Він довго стримувався, а потім як (*за-сміється, зарегоче, захихоче*)! Тільки Василюк Шуляк була, як завжди, серйозною і лише зрідка тихо (*посміювалася, реготала, хихотіла*).

Порівняй свою роботу з роботами однокласників/однокласниць. Чи все у вас збігається? Поясни чому.

- 5 Прочитай речення. Які вони за метою висловлювання?

Чи вихована ти людина?

Як ти вдягаєшся?

Як ти поводишся з молодшими від себе?

Як ставишся до старших?

Як доводиш свою думку?

Письмово дай відповіді на запитання. Які речення для цього знадобляться?

- 6 Прочитай. Доведи, ще це — текст. Визнач його тему й основну думку. Добери заголовок.

Недалеко від лісу стояла хатка. У тій хаті жив чоловік Максим із сім'єю. Було в нього четверо дітей, найстаршому хлопчикові Івасеві було десять років.

Ліс був такий гарний, навіть зимою не здавався сумним, бо проміж чорноліссям було там чимало й сосон, а вони завжди веселять око тим вічнозеленим убранням!

Недалеко від Максимової хати була одна сосонка така-то вже хороша!

Була вона не дуже велика, але й немаленька, саме мірненька та така зграбнесенька, круглесенька, зелені глиці аж сяють, а молоді пагонки, як свічечки, стремлять, прості та ясні.

Красує сосонка. Прийшла осінь сумна, прийшла зима люта, а сосонці байдуже! Сусідки її, берези та липки, стоять такі сумні та бідні, листячко з них геть облетіло, а сосонка мовби ще кращою здається поміж сумних товаришок.

Олена Пчілка

1. Прочитай уривок тексту, в якому описується сосонка.
2. Знайди слова, що відповідають на питання *яка?* і *які?*
  - Що означають ці слова?
  - Яку роль виконують у нашому мовленні?

Випиши їх разом із словами, з якими вони сполучаються.

Зразок: сосонка (*яка?*) невелика.

- 7 Послухай текст. Визнач його тему й основну думку. Що з них відображено в заголовку? З'ясуй тип тексту.

Деркач і Кріт

Із далекого краю поверталася на північ, на нашу землю, маленька сіренька пташка — Деркач. Вона влітку виводить у нас діточок, а на зиму відлітає в Африку.

Важко летіти Деркачеві, бо маленькі в нього крила. Того він де летить, а де й пішки йде. Ось уже й північ. Іде собі й тихенько пісеньку співає про північний край, про гніздечко під кущем лози на зеленому лузі — там його мила батьківщина.

Іде собі, іде й зустрічає Крота. Сидить Кріт у норі, висунув мордочку й питає Деркача:

— Хто ти такий і куди йдеш?

— Я пташка Деркач, повертаюсь на батьківщину із теплого краю.

Розповів Деркач Кротові про свою далеку північну вітчизну й про теплу африканську землю.

— А чого ж ти не поселишся на тій землі і не живеш там завжди? — питається здивований Кріт.— Чого щороку мандруєш тисячі кілометрів?

Ти ж до крові поранив ноги. Тебе скрізь підстерігає шуліка. Що примушує тебе так поневірятися? Що кличе на холодну північ?

— Батьківщина,— відповів Деркач.

За Василем Сухомлинським

- Звідки Деркач повертався на рідну землю?
- Про що розповів Деркач Кротові?
- Що здивувало Крота?
- Що кличе Деркача на холодну північ?

Підготуйся відтворити діалог між Деркачем і Кротом: знайди в тексті репліки кожного. Розіграйте цей діалог із сусідом/сусідкою по парті.

- 8 Прочитай українську народну казку. Поясни, чому вона так називається.

Кому що любе

Один чоловік мав kota, гусей і курей.

Як настало літо і сонце добре припекло, гуси пішли воду шукати і зустріли курочку.

— Куди йдете, гуси?

— Шукаємо воду, бо дуже сонце гріє.

— І я йду з вами,— каже курочка.

Зустріли вони kota, а він проситься:

— І я з вами піду, добре?

— Ходи.

Ідуть, ідуть і нарешті побачили озеро. Гуси знялися й полетіли у воду. Плавають, пірнають, і так їм добре!

Курочка і кіт хотіли б залізти у воду, але бояться... Стоять на березі, дивляться. А сонце пече. Вирішили стрибнути у воду. І стрибнули... Але нараз почали тонути. Ледве вибралися на берег. Дали слово не лізти більше у воду і пішли додому.

Удома курочка скочила у купу пороху і од радості замахала крилами:

— От моя купіль! У сто раз ліпша, як вода!

А кіт шмигонув до хижі, скочив на піч, замуркотів і почав лапками митися.

— Не поміняю я теплу піч на озеро.

Відтоді гуси купаються у воді, коти миються на печі, а кури порпаються в поросі.

1. Назви дійових осіб казки.

2. Прочитай текст мовчки. Розподіліть ролі. Не дивлячись у текст, розіграйте діалог між гусьми, курочкою і котом.

Тлумачний словничок

Бага́тий — 1. Який має багатство, володіє великими матеріальними цінностями. 2. Розкішний, пишний, дуже гарний. 3. Великий, достатній, повний.

Бродіти — 1. Повільно ходити без певної мети й напрямку; блукати. 2. Повільно рухатися, пересуватися.

Вербо́ліз — 1. Високий кущ або невелике дерево з довгими блискучими гілками і вузьким листям, що росте зазвичай у вологих місцях. 2. Зарості цієї рослини.

Вéштатися — ходити сюди-туди, у різних напрямках, блукати, бродити де-небудь.

Відлі́га — значне потепління взимку або ранньою весною, що спричиняє часткове танення снігу, льоду.

Га́ма — 1. Послідовно зростаючий або спадаючий щодо висоти ряд звуків у межах октави. 2. *перен.* Послідовний ряд яких-небудь однорідних, але відмінних одне від одного предметів, явищ.

Гора́ — 1. Значне підвищення над навколишньою місцевістю. 2. Велика кількість чого-небудь, складеного в купу; багато чогось.

Гривна — металева прикраса у вигляді обруча, яку носили на шиї.

Гривня — офіційна валюта України.

Гре́бінь — 1. Довгаста пластинка із зубцями (з одного чи двох боків) для розчісування або скріплення волосся. 2. Довгастий зубчастий м'ясистий нарост на голові деяких птахів. 3. Верхній край, верхня частина, вершина чого-небудь.

Джерелó — 1. Потік води, що утворюється внаслідок виходу підземних вод на поверхню землі. 2. Те, що дає початок чому-небудь, звідки постає, черпається щось;

основа чого-небудь. 3. Писемна пам'ятка, документ, на основі якого будується наукове дослідження.

Дібати — повільно і важко або невміло переставляти ноги.

Ефективний — який приводить до потрібних результатів, наслідків.

Еф'ектний — який справляє сильне враження.

Збіжжя — рослини та зерно хлібних злаків.

Земля — 1. Третя від Сонця велика планета, яка обертається навколо своєї осі та навколо Сонця. 2. Верхній шар земної кори. 3. Суходіл (на відміну від водяного простору). 4. Ґрунт, який обробляється і використовується для вирощування рослин. 5. Країна, край, держава.

Зірка — 1. Небесне тіло у вигляді скупчення розжарених газів. 2. *перен.* Про дуже видатну, прославлену людину. 3. Геометрична фігура з гострокінцевими виступами по колу, а також предмет такої форми.

Іті — ступаючи ногами, пересуватися, рухатися, змінюючи місце в просторі (про людину або тварин).

Квартіра — частина житлового будинку, що складається зазвичай з однієї або кількох кімнат, кухні, передпокою тощо.

Кватірка — шибка у вікні, вставлена в раму, яку можна відчиняти для провітрювання приміщення.

Ключ¹ — 1. Знаряддя для замикання та відмикання замка, засува тощо. 2. Інструмент для загвинчування або відгвинчування гайок, болтів тощо. 3. Засіб для розуміння, розгадування когось, чогось, для оволодіння чимось. 4. Знак на початку нотного рядка. 5. Ряд однорідних предметів або живих істот, які рухаються один за одним, утворюючи кут.

Ключ² — те саме, що джерело.

Крисла́тий — який має розлоге гілля, розкішну крону (про дерево, кущ); гіллястий.

Кропива́ — трав'яниста рослина, стебло та листя якої густо вкриті жалкими волосками.

Ма́па — карта.

Мо́ре — 1. Частина океану — великий водний простір з гірко-солоною водою. 2. Дуже велике штучне водоймище. 3. *перен.* Поросла, вкрита чимось велика, безмежна площа. 4. *перен.* Велика кількість чогось.

Плесті́ся — іти повільно, стомлено, насилу пересуваючи ноги.

По́рпатися — розгрібати, розривати що-небудь сипке, пухке тощо.

Те́рем — високий боярський або князівський будинок у вигляді башти.

Хмиз — невеликі тонкі гілки, відділені від дерева.

Цілю́щий — який має лікувальні властивості.

Ширя́ти — повільно кружляти, тримаючись у повітрі на нерухомо простягнутих крилах.

Вимовляй слова правильно

алфа́віт

ара́хіс

вира́зно

воро́та

граблі́

завда́ння

зага́дка

кропива́

кульба́ба

нові́й

о́лень

по́друга

по́мілка

портфе́ль

посере́дині

украї́нський

фарту́х

чита́ння

Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня/учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	у кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

ТИМЧЕНКО Лариса Іванівна
ЦЕПОВА Ірина Вікторівна

«УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ»
підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)
(Частина 2)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Редактор *І. В. Єфімова*. Помічник редактора *Ю. В. Завгородня*. Технічний редактор *А. В. Пліско*.
Художнє оформлення *В. І. Труфена*, *О. Л. Квітки*. Коректор *Н. В. Красна*.

Окремі зображення, що використані в оформленні підручника
розміщені в мережі Інтернет для вільного використання

Підписано до друку 20.05.2019. Формат 84×108/16. Папір офсетний.
Гарнітура Прагматіка. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 10,08. Обл.-вид. арк. 9,9.
Наклад 13940. Зам. № 3407

Підручник надруковано на папері українського виробництва

ТОВ Видавництво «Ранок»,
вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5215 від 22.09.2016.
Адреса редакції: вул. Космічна, 21а, Харків, 61145.
E-mail: office@ranok.com.ua. Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

Надруковано у друкарні ТОВ «Фактор-Друк»,
вул. Саратовська, 51, Харків, 61030.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5496 от 23.08.2017.
Тел. +38 (057) 717-51-85. E-mail: office@druk.factor.ua

Дивосвіт природи рідного краю

Мій рідний край — частина України,
Я все люблю в своїм краю:
Його ліси, річки, долини,
Пташині співи у гаю.

Кульбаба

Калина

Дуб

Чорне море поблизу Одеси

Озеро Синевир у Карпатах

Гора Говерла

Дрохва

Щука

Бабак

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

2 КЛАС. ЧАСТИНА 2

Особливості підручника:

- сучасний дизайн і доступний стиль викладу навчального матеріалу
- інтеграція навчальних предметів «Українська мова» та «Читання»
- формування ключових та предметних компетентностей
- наповнення інформацією українознавчого характеру
- оптимальна система тренувальних, творчих, пізнавальних та дослідницьких завдань

Інтернет-підтримка підручника містить:

- навчальні презентації
- додатковий матеріал до уроків

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

